

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Bronislava Chocholová, Ni-
col Janočková, Ján Kačala, Anna
Maričová, Sibyla Mislovičová,
Jozef Mlacek, Slavomír Ondre-
jovič, Lucia Satinská, Mária Šim-
ková, Iveta Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

- KAČALA, Ján: Ustáľovanie kvanti-
ty v prídavných menách utvorených
z cudzojazyčných základov. Prídavné
mená so zakončením *-érny* 193
- HORNĀNSKÝ, Imrich: O geografic-
kých názvoch so slovným základom
treb- a *boj-* (2. časť) 201
- HENSEL, Karol: Menoslovie rýb pod-
radu makrelobližných – *Scombroidei*
(3. časť) 209

Z HISTORICKEJ LEXIKY

- KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre-
dovekej slovenčiny s výkladom ná-
zvu obcí a miest (52) 226

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- DVORNICKÁ, Ľubica: Strom alebo
drevo? 234

ROZLIČNOSTI

- Nicejský* a *niceský*. S. Duchková .. 241

SPRÁVY A POSUDKY

- Niekoľko spomienok na Jozefa R. Niž-
nanského (3. 7. 1925 – 14. 2. 1996).
M. S m a t a n a – Ľ. D v o r n i c k á 243
- O jazykovednom „žúre“ storočia.
M. M a g d o l e n 247

SPYTOVALI STE SA

- Nové slovo *kazítka*? S. Duchková 252

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (16). M. Považaj 253

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 49, 2015, č. 4 (20. 8. 2015). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2015

Cena 1,20 €

*Ustalo vanie kvantity v prídavných menách utvorených
z cudzojazyčných základov
Prídavné mená so zakončením -érny*

JÁN KAČALA

V románe mladej autorky Kamily Šebestovej *Generácia my* (2013) sme si všimli, že prídavné meno *pofidérny* sa označuje v dvoch podobách: jednak s dĺžkou na predposlednej slabike, t. j. *pofidérny*, ale aj s dĺžkou (v danom prípade iba potenciálnou) na koncovej slabike, t. j. *pofiderný*. (O potenciálnej dlhej koncovej slabike tu vravíme preto, že slabičná dĺžka je v konkrétnom slove viazaná iba na prípony niektorých tvarov jeho paradigmatickej sústavy, pričom máme doloženú práve formu genitívu singuláru ženského rodu s pravidelne krátkou príponou *-ej*; na druhej strane jestvovanie dĺžky na koncovej slabike potvrdzuje to, že aj predchádzajúca slabika *er* je tu krátka.) Ukazujú to tieto doklady z diela: *Keď príde Štedrý deň, väčšina ľudí dokonca dodržiava tie pofidérne tradície a naozaj držia hladovku.* (s. 116) – *Zrazu sa svetlá stlmia na minimum a prestanú blikať, ostáva tam len slabá zelenkastá žiara, ktorá vychádza z akejsi pofidernerj diskogule.* (s. 82)

Prídavné meno *pofidérny* je zatiaľ v slovenskej lexikografickej literatúre slabo spracované, v jestvujúcich výkladových slovníkoch (t. j. v Slovníku slovenského jazyka III, prípadne aj VI alebo v Krátkom slovníku slovenského jazyka) sa totiž nezachytáva a nezaznačujú ho ani staršie, ani najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu (z r. 1991, prípadne ich 4. vydanie

z r. 2013). To svedčí aj o jeho menšom výskyte v bežnej jazykovej praxi. Zachytávajú ho iba niektoré slovníky cudzích slov, ktoré vyšli v ostatnom polstoročí: Slovník cudzích slov A/Z od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z r. 1979 uvádza podobu *pofiderný* s nejasným pôvodom a s výkladom *pochybný*, *pokútny* a Slovník cudzích slov preložený z českého originálu (Akademický slovník cizích slov, 1995), ktorý v prvom slovenskom vydaní vyšiel r. 1997, uvádza podobu *pofiderný* s údajom o latinskom pôvode a s výkladom *podozrivý*, *pochybný*, *pokútny*.

Aj citované pramene ukazujú, že pri slove *pofiderný* sa jeho kvantita niekedy môže vyskytnúť ako problém, ktorý je v súčasnom spisovnom jazyku nadbytočný, a preto pokladáme za potrebné zaujať k nemu zreteľnejšie kodifikačné stanovisko, a to napriek tomu, že toto slovo – ako sme už naznačili – nemá v prejavoch v spisovnom jazyku vysoký výskyt a v rámci systému slovnej zásoby nášho jazyka zaradili by sme ho najskôr k lexikálnym prostriedkom s knižným štylistickým príznakom. To, že jeho kvantitatívna stránka v jazykovej praxi, ako aj v lexikografickom obraze je v súčasnosti nie celkom ustálená, ale z druhej strany systémovo jasná a presvedčivá, dá sa vysvetliť v dvoch dimenziách: vývinovej a systémovo-slovotvornej.

Z v ý v i n o v é h o hľadiska je dôležité, že mnohé lexikálne prostriedky z kultúrnej sféry, ktoré sú nevyhnutnou súčasťou každého spisovného jazyka a spisovného vyjadrovania, prenikali do našej slovnej zásoby z češtiny alebo prostredníctvom češtiny. Na tomto mieste je dôležité pripomenúť, že v češtine má kvantita oveľa širšie uplatnenie ako v slovenčine a navyše je v rozložení kvantity medzi obidvoma jazykmi podstatný rozdiel, ktorý ako pevná súčasť hláskovej stavby jazyka svedčí aj o rozličnom vnímaní kvantity používateľmi slovenčiny a češtiny, a tým aj o podstatnom rozdiel medzi porovnávanými jazykmi, t. j. medzi slovenčinou a češtinou. Tento poznatok platí bez ohľadu na to, že v iných oblastiach jazyka jestvujú pri slovenčine a češtine výrazné zhody, ktoré sú výsledkom ich genetickej aj štruktúrnej blízkosti a príbuznosti. Keď tu vravíme, že aj početné slová prešli do nášho jazyka z češtiny alebo prostredníctvom češtiny, samo prevzatie slova sa tu javí ako p r a g m a t i c k ý proces, nevyhnutný z hľadiska zaplnenia istej konkrétnej komunikačnej potreby. No samo slovo už v preberajúcom jazyku prechádzalo a prešlo k o n š t i t u t í v n y m procesom, ktorým sa v novej sústave slov stalo plnohodnotným systémovým prvkom, a nevyhnutnou

súčasťou tohto procesu bolo aj prispôsobenie slova z hľadiska kvantity ako veľmi charakteristickej črty hláskového systému slovenčiny. Tento konštitutívny proces mal na dané slovo oveľa väčší dosah ako samo prevzatie slova.

Zo spomínaného dejinného hľadiska možno vo vývine spisovnej slovenčiny od jej ustanovenia podnes konkrétne v otázke kvantity v istých oblastiach slovnej zásoby, tvorenia slov, ako aj tvorenia tvarov pozorovať systematický odklon od kvantity uplatňovanej v češtine a formovanie sa kvantity podľa vlastného modelu platného v stredoslovenských nárečiach a po ustanovení spisovného jazyka, prirodzene, aj v spisovnej slovenčine. Spomínaný odklon bol podmienený historickými podmienkami a tradíciou, v rámci ktorých sa slovenský a český jazyk ako jazyky západoslovanského typu vyvíjali popri sebe, slovenské a české etnikum žili vedľa seba, mali navzájom bohaté kultúrne a iné styky a spisovná čeština istý čas na Slovensku platila aj ako písomná forma spisovného jazyka (osobitne v evanjelickej cirkvi). Práve tieto okolnosti sa pričínili o to, že najprv formovanie sa kultúrnych predspisovných útvarov na Slovensku a neskôr aj sama kodifikácia spisovnej slovenčiny v bernolákovskom období, ako aj v neskoršom štúrovskom období vývinu spisovnej slovenčiny sa v značnej miere uskutočňovali práve delimitáciou (odlíšením) od stavu v spisovnej češtine. Je prirodzené, že v rámci tejto delimitácie podliehala kodifikačnej úprave aj slovná kvantita. Tento proces možno vo vymedzených obdobiach vývinu spisovnej slovenčiny dobre pozorovať na celých výrazovo alebo významovo rovnorodých súboroch slov aj na jednotlivých lexikálnych prostriedkoch.

Keďže v bernolákovskej spisovnej slovenčine v otázke slabičnej kvantity platili celkom iné pomery ako v štúrovskej spisovnej slovenčine, začíname náš výklad až poukazom na situáciu v tejto druhej etape dejín spisovnej slovenčiny. Z hľadiska dnešného stavu ešte nejednotné rozloženie kvantity v slove možno zistiť u samého Ľudovíta Štúra v jeho základných jazykovedných spisoch *Nauka reči slovenskej* a *Nárečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí* (obidve z r. 1846). Popri formách pomenovaní z cudzojazyčných základov, ktoré sú zhodné s dnešným stavom umiestnenia kvantity v slove, ako sú podoby *Réci* (t. j. *Gréci*), *Récki* (*národ*), *horvátski* (*horvátski kmen*, *horvátske nárečje*), *Gallicki*, *Kastilski* (*hovoreňja spuosob*), *Toskánska reč*, *vo ŠvajcjarSKU*, *Francúski*, *Talianski*, *Špaňjelski*,

ceremónia, v oveľa väčšom rozsahu upotrebuje spomínané tradičné podoby, spravidla zhodné s češtinou, ktorá zároveň často bola ich prameňom, napríklad: (*kmen*) *Jonskí, Dorskí, Rimskí (národ), dalmatinskí (dalmatinské nárečje), ilirskí (tak zvaná ilirská literatúra), Europa, (matka reči) indoeuropejských, armenská, rímska, germanská reč*, v *historii Slovanskej* (popri podobe s dĺžkou *história*), *romanskí (pri národoch romanských), Germančina, Škandinavci*.

V druhej polovici 19. storočia ustáľovanie sa kvantitív v spisovnej slovenčine v línii podmienenej stredoslovenským pôvodom spisovného jazyka čiastočne pokročilo a na konci 19. a na začiatku 20. storočia sa to prejavilo aj v dielach kodifikátora martinskej normy spisovnej slovenčiny Samuela Cambela. V mnohých prípadoch správne pochopil vnútornú vývinovú líniu v danej veci a kodifikoval podoby slov so živou kvantitou, zhodnou so stredoslovenskou jazykovou praxou, a tým sa pričínil o ich stabilizáciu v spisovnej reči. Na druhej strane uňho nachodíme ešte viaceré kvantitatívne dublety, z ktorých jeden člen súvzťažnej dvojice tiež poukazuje na rešpektovanie tradície, prípadne staršieho stavu v spisovnej reči. Máme na mysli dublety ako *mŕtvii' i mrtvit'*, *mŕtvy i mrtvý*, *krmit' i kŕmit'*, *država i država*, *mýlny aj mylný*, *nížina i nižina*, *odchylka i odchýlka*, *námietka i námitka*, *nauka i nauka*, *prehľad i priehľad*, *prívvrženec i prívvrženec*, *ísť aj isť*, *prísť i prijsť*, *pol i pôl* (uviedli sme ich v poradí, v ktorom ich autor uvádza v záverečnom *Abecednom ukazovateli* svojej *Rukováti spisovnej reči slovenskej*) a niektoré ďalšie. V iných pomenovaniach kodifikoval kvantitu, ktorá sa v ďalšom vývine spisovnej slovenčiny neujala a zo spisovnej reči vypadla. Máme na mysli také prípady ako *bližný*, *najst'*, *nebotýčny*, *nadejať sa*, *nakriviť*, *káplnka*, v niektorých prevzatých slovách a cudzokrajných názvoch sa takisto ešte pridrižoval tradície, napríklad: *mytický*, *mytologia*, *antropologia*, *citron*, *paplon*, *Azia*, *Europa*, *europanský*, *metoda*, *kolofonia*, *harmonia*, *historia*. Zachovávanie tradície badať aj v reči jazykovedca Ľudovíta Nováka v jeho *Jazykovedných glosách k československej otázke* (1935), ktorý sa v mnohom zaslúžil aj o vybudovanie a ustálenie modernej slovenskej jazykovednej terminológie, ako aj zodpovedajúcej časti terminológie príbuzných vedných odborov. Pravdaže, jeho jazyk treba chápať aj v zmysle potreby rešpektovať úradne platnú kodifikáciu v prvých oficiálnych Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931. V jeho texte sa stretáme napríklad s takýmito kvantitatív-

nymi podobami: *stranický, mýlny (mýlna výchova), irský, norský, badanie* (t. j. dnešné *bádanie*), *srbochorvatsko-slovinský (srbochorvatsko-slovinská skupina), najst', vynajst' sa, periferia, fonologia, hlasateľ, euroazijské jazyky, europský, stredoeurópský (jazykový sväz), kmene indoeurópskeho, ugrofinského i turkotatarského pôvodu, zastanci (prirodzeného vývinu), ideový, filolog, filologia* a ďalšími.

Ustálenie kvantity v niektorých slovách podľa svedectva Henricha Bartka patrilo medzi prvé úlohy komisie, ktorú vymenoval nový výbor Matice slovenskej, zvolený na základe výsledkov matičného valného zhromaždenia z 12. 5. 1932, a ktorej úlohou bola revízia odmietnutých Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931, zostavených Václavom Vážnym. Táto (t. j. Bartkova) línia v kodifikácii spisovnej slovenčiny sa zavŕšila v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940, ktoré po neschválení Bartkovho konceptu pravidiel z r. 1939 do tlače redakčne pripravil Anton Augustín Baník. V týchto pravidlách, ktoré vo vývine spisovnej slovenčiny završujú jednu jej etapu a zároveň stoja na začiatku novej, súčasnej etapy spisovnej slovenčiny, sa v ustáľovaní kvantity v spisovnej slovenčine urobil veľký krok dopredu, lebo v celých súboroch slov sa kodifikovala kvantita v súlade so živou výslovnosťou vychádzajúcou zo stredoslovenského základu spisovnej slovenčiny. K tejto úlohe sa tieto pravidlá aj otvorene hlásia a na s. 7 – 8 uvádzajú príklady, v ktorých sa „vo vžitých cudzích slovách“ (s. 7) novo ustálilo písanie dĺžok. Samostatne sa prinášajú príklady rozčlenené podľa jednotlivých dlhých samohlások: *á* (napríklad *Árijec, Ázia, Británia, mág, mágia, Mária*), *é* (napríklad *Armén, arménsky, epidémia, geodézia, chémia, komédia, poézia, privilégium*), *i* (*Brazília, brazílsky, bronchitída, Durínsko, Fenícia, Fín, Fínsko, fínsky, individuum, pínia, pyramída*), *ó* (*absolutórium, agónia, auditórium, axióma, ceremónia, cyklón, dekorum, Eleonóra, fejtón, harmónia, história, irónia, kategória, laboratórium, melódia, Nóř, observatórium, oratórium, piškóta, provizórny, prozódia, rapsódia*), *ú* (*dilúvium, figúra, fúga, imúnny, Júlia, Július, komúna, múmia, prelúdiu, púnsky*) a napokon na písmeno *ý* (*Asýř, Frýgia, Ilýria, ilýřsky, lýceum, Lýdia, martýř*).

Zavŕšenie kodifikácie kvantity v spomínanej systémovej línii sa uskutočnilo až v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953. Tu sa v úvode na s. 9 konštatuje: „Odstránili sme nejednotnosť v označovaní dĺžky samohlások v cudzích slovách. Dĺžku označujeme všade, kde sa vyslovuje

dlhá samohláska [riedenie je naše – pozn. J. K.]. Podľa živej výslovnosti píšeme dlhé *ó*, resp. *é* napríklad v slovách typu *biológia*, *biológ*, *agronómia*, *agronóm*, *anatómia*, *anatóm*, *eufónia*; *batéria*, *séria* a pod.“ Napokon sa odkazuje na paragrafy v rámci kapitoly *Pravopis a výslovnosť*, v ktorých sa problematika kvantity v prevzatých a cudzích slovách rozoberá systematicky a podrobne a výklad sa ilustruje početnými príkladmi. S týmto spôsobom spracovania však nebol spokojný tvorca a dôsledný zástanca tejto úpravy Henrich Bartek vo svojej práci *Nový pravopis slovenský*, vy danej r. 1954 v Amerike, a s odvolaním sa na svoj zamietnutý text Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1939 uvádza v devätnástich bodoch najčastejšie a najtypickejšie skupiny prevzatých slov podľa zakončenia, v ktorých sa uzákoniili dĺžky; ide povedzme o výrazy so zakončením *-éria*, *-órny* a *-iórny*, *-gén*, *-génia* a *-génny*, *-éra*, *-nóm* a *-nómia*, *-fón* a *-fónia* a s početnými ďalšími zakončeniami (pozri bližšie Bartek, 1954, s. 43 – 46).

V súvisi s Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1953 ako jednotlivosť môžeme ešte uviesť názov *Európa* a jeho deriváty *Európan*, *Európanka*, *európsky*, v ktorých ustálenie dĺžky v zhode so živou výslovnosťou a s vývinovými tendenciami platnými v spisovnej slovenčine trvalo najdlhšie spomedzi tých názvov a ich odvodenín, ktoré sa v reči veľmi často využívajú. Meno *Európa* so svojimi odvodeninami v celom procese ustáľovania kvantity v prevzatých slovách a slovách utvorených z cudzojazyčných základov predstavuje istý kuriózný prípad, lebo jeho náležitú kvantitu v spisovnej slovenčine nastavil už jej kodifikátor Ľudovít Štúr, ale jeho kodifikační pokračovatelia sa vydali inou, nepravou cestou. Na základe svojho jedinečného zmyslu pre systémové usporiadanie novej spisovnej reči, kultivovaného solídny m jazykovedným vzdelaním, a na základe poznania jazykovej situácie na Slovensku sám napríklad vo svojom spise *Nárečja slovenskuo* používal podobu *Európa*, tú však jeho nasledovníci v kodifikácii nahradili tradičnou podobou *Europa*, zhodnou s českou, a s tou sa v kodifikácii bolo potom treba vyrovnávať celých ďalších sto rokov. Z citovaného Štúrovho diela uvádzame doklady zo s. 68: „Dunaj a Tatri sú najstaršie sedaliská Slovanou v *Európe*. – V najstarších týchto sedaliskách Slovanou v *Európe* dodržal kmen náš aj najstaršie ich prjezvisko, zovúc jazik svoj Slovenským, bjelo svoje pohlavja Slovenkami.“ No už jeho kodifikačný oponent Martin Hattala vo svojej Mluvnici jazyka

slovenského z r. 1864 na s. 14 píše: „Asi do XV veku bola [fraktúra ako lomený typ písma – pozn. J. K.] po celej západnej Europe v obyčaji.“ Od tejto tradície sa neodklonil ani Samuel Cambel, ktorý vo svojej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (2. vyd. z r. 1915) v rámci *Abecedného ukazovateľa* na s. 314 uvádza podoby *Europa, European, europský*. Formy *Europa, European, europský, Europanka* nachodíme aj v pravopisnom slovníku Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940.

V kodifikovanej podobe zhodnej s Pravidlami slovenského pravopisu sa názvy spomínané v úvodnej časti Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953 zachytávajú aj v I. diele Slovníka slovenského jazyka z r. 1959. Po tejto systémovej kodifikácii kvantity zostali už naozaj iba niektoré jednotlivé prípady, ako sú prídavné mená *legitímny, morbidny*, ktoré sa v tejto náležitej podobe vniesli do kodifikačných príručiek až v ostatných desaťročiach, a najnovšie je to práve rozoberané prídavné meno *pofidérny*.

V prípadoch prídavných mien *legitímny* a *morbidny* sa ukázalo, že systémová kvantita sa pri nich prejavovala v jazykovej praxi – a napokon sa zákonite presadila aj do kodifikačných príručiek –, a to napriek tomu, že tieto príručky zachytávali tieto prídavné mená v inej podobe, s inou kvantitou, t. j. v podobe *legitimný, morbidný*, ktorá zodpovedala staršej predpisovnej a neskôr aj začiatočnej spisovnej tradícii, zhodnej s umiestnením kvantity v češtine (o prídavnom mene *legitímny* z hľadiska kodifikácie jeho kvantity podrobnejšie píšeme v práci Kačala, 1991). Kodifikačnú zmenu si teda vyžiadala situácia v jazykovej praxi, ktorá bola v nezhode so stavom v kodifikačných príručkách a bola prejavom pevne pôsobiacej zákonitosti, podľa ktorej prídavné mená z cudzojazyčných základov so zakončením *-ídny, -ílny, -ívny, -imny, -álny, -árny, -átny, -ózny, -órny, -úrny, -útny, -étny* sa v spisovnej slovenčine ustálili podľa dávnejšie uplatňovaného modelu, v ktorom prvá slabika daného zakončenia je dlhá a v druhej, príponovej, ju v zmysle rytmického zákona nahrádza zodpovedajúca krátka (bližšie o tejto problematike píšeme v našej monografii *State o slovenskej kvantite a rytmickom zákone* z r. 2014, s. 124 n.). K prídavným menám s takýmto zakončením sa celkom prirodzene pričleňuje aj rozoberané prídavné meno *pofidérny* so zakončením *-érny*. A týmto konštatovaním sa už dostávame k spomínanej systémovej slovo tvornej dimenzii ustáľovania sa kvantity v slovách takéhoto typu.

Ako sme už naznačili, pevnou súčasťou tejto dimenzie je teda uvedený paradigmatický vzťah, do ktorého vstupuje prídavné meno *pofidérny* na základe svojho zakončenia *-érny* s početnou skupinou prídavných mien z cudzojazyčných základov typu *solidny, subtilny, subjektívny, intímny, sakrálny, sekundárny, delikátny, monštruózny, obligatórny, bravúrny, rezolútny, diétny* a pod. s citovanými zakončeniami. Druhou zložkou tejto dimenzie je súvis prídavného mena *pofidérny* s rovnako zakončenými prídavnými menami typu *prekérny, solitérny, ležérny, efemérny, prudérny, polymérny* (popri *polymerický* „mnohopočetný“) a pod., ktoré sa vyznačujú pevne ustálenou a aj kodifikačne už dávnejšie potvrdenou kvantitou na prvej slabike tohto zakončenia a s pravidelným zachovávaním rytmického zákona, t. j. *-ér-ny*. Na základe tejto analógie prídavného mena *pofidérny* s ostatnými prídavnými menami so zakončením *-érny* môžeme toto prídavné meno priradiť do uvedenej užšej skupiny, ako aj do širšej skupiny prídavných mien s vyššie spomínanými zakončeniami a konštatovať, že regulárna podoba tohto prídavného mena v súčasnej spisovnej slovenčine je s kvantitou na predposlednej slabike, t. j. *pofidérny*.

LITERATÚRA A PRAMENE

- BARTEK, Henrich: Nový pravopis slovenský. Vydal Slovák v Amerike 1954. 56 s.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 2. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku 1915. 376 s.
- HATTALA, Martin: Mluvnica jazyka slovenského. Pešť: Náklad Viléma Lauffera 1864. 268 + VI s.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Slovník cudzích slov A/Z. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.
- KAČALA, Ján: Aká je kvantita v slove legitímny. In: Kultúra slova, 1991, roč. 25, č. 8, s. 278 – 279.
- KAČALA, Ján: State o slovenskej kvantite a rytmickom zákone. Bratislava: Univerzita Komenského 2014. 140 s.
- NOVÁK, Ľudovít: Jazykovedné glosy k československej otázke. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1935. 388 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1940. 482 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953. 8., zrevidované vyd. 1967. 420 s.
- Slovník cudzích slov /preklad z českého originálu/. 1. slovenské vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 992 s.
- ŠTÚR, Ľudovít: Nauka reči slovenskej. V Prešporku 1846. Nákladom Tatrína, číslo 1. 216 s.
- ŠTÚR, Ľudovít: Nárečia slovenskua alebo potreba pisaňja v tomto nárečí. V Prešporku 1846. V tlačárňi K. F. Wiganda 88 s.

O geografických názvoch so slovným základom *treb-* a *boj-* (2. časť)

IMRICH HORŇANSKÝ

3. Geografické názvy a slovný základ *boj-*

3.1 Podľa A. Brücknera (1957, s. 10 a 35) etymológia slova *bój* (ako aj slov *bójka*, *bojowy*, *bojowač*, *bojownik*) súvisí s praslovanským slovom *bić* a zároveň aj s praslovanským *bać*, ktoré vzniklo stiahnutím z pôvodného *bojać*; slovo *bój* sa nachádza vo všetkých slovanských jazykoch. Podľa J. Holuba a S. Lyera (1968, s. 99) slovo *boj* má pôvod v praslovanskom slove *bíti*. Historický slovník slovenského jazyka (1. diel, 1991, s. 143) zachytáva slovo *boj* v dvoch významoch: „ozbrojené stretnutie, bitka“ a „úsilie o dosiahnutie alebo o prekonanie niečoho“, slovo *bojisko* vo význame „miesto boja“, slová *bojňa*, *bojnica* vo význame „miesto boja, bojisko“, slovo *bojný* v dvoch významoch: ako adjektívum *bojovný* a ako substantívum *bojovník*. HSSJ neobsahuje slová *bojovište*, *bojište*, *zbojište*, *bojan*, *bojar*, *bojec/bojčík*, *bojník*, *bojčina*. Slovník slovenského jazyka (1. diel, 1958, s.114 –115) vysvetľuje slovo *boj* vo významoch: 1. zápas, bitka vojenských síl a 2. nevojenský zápas dvoch alebo viacerých jednotlivcov alebo celkov; úsilie, hnutie. V slovníku sa ďalej uvádza slovo *bojar* vo význame „ruský zeman, šľachtic v cárskom Rusku“, slovo *bojec* ako básnické slovo vo význame „bojovník“, slovo *bojnica* ako zastarané slovo vo význame „otvor pre pušku v opevnení“ a slovo *bojisko/bojište* vo význame „miesto, kde sa odohráva boj“. SSJ neobsahuje slová *bojovište*, *zbojište*, *bojňa*, *bojan*, *bojník*, *bojčina*.

Motivačným prvkom v pomenovacom procese toponým, v ktorých slovnom základe sa vyskytuje slovo *boj*, bolo miesto, lokalita bojiska, prípadne lokalita vo vlastníctve alebo vo zverenej starostlivosti stredovekých bojovníkov a obrancov (*bojcov*, *bojníkov*) alebo priamo sídlo týchto bojovníkov, alebo miesto spojené s osobným menom obsahujúcim tento slovný základ (*Bojan*, *Boj(i)mír*, *Bojslav*). Sekundárne mohli tieto toponymá tvoriť motivačný základ pomenovacieho procesu ďalších geografických objektov. Rozmiestnenie bojových a strážnych posádok na významných strategických miestach, pri priechodoch ciest cez priesmyky, brody, pri vchodoch do hradných areálov a podobne hralo v stredoveku veľmi významnú úlohu

(Krajčovič, 2005, s. 143). Podľa M. Majtána (LMŠ 1982, s. 57) názvy mesta *Bojnice*, obce *Bojničky* a obce *Bojná* majú pôvod v starobyľom slovanskom slove *bojnica* (bojisko, miesto bojov), prípadne v osobnom mene *Bojan*, *Bojen*. L. Kiss má pre maďarskú podobu názvu obce *Bojná* (*Nyitrabajna*) málo pravdepodobnú etymológiu: z osobného mena maďarským pomenovacím procesom. Podľa Krajčoviča (2005, s. 143) názov obce *Bajč* (okres KO) má pôvod v apelatíve *bojci* (množné číslo od *bojec* – bojovník, člen strážnej posádky), najstarší písomný doklad je *Boych* 1312, dnešná podoba *Bajč* sa vyvinula v staromaďarskom prostredí; ďalej názvy obcí *Bojnice* a *Bojničky* pochádzajú z apelatíva *bojnica* (= bojisko) a názov obce *Bojná* pochádza z menného adjektíva *bojna* alebo od apelatíva *bojňa* (= usadlosť v blízkosti priestoru pre vojenskú posádku). L. Kiss (1998, 1. diel, s. 139 a 737) ponúka málo pravdepodobnú etymológiu názvu obce *Bajč*: *Kisbajcs* (maďarský názov obce v Maďarsku pri Győri na pravom brehu Dunaja) s najstarším písomným dokladom *Boych* 1256 má pôvod v osobnom mene maďarským pomenovacím procesom a osobné meno má pôvod v tureckom osobnom mene. Úplne presvedčivá je etymológia R. Krajčoviča: názov obce *Bajč* na Slovensku (KO) – maď. *Bajcs*; vzhľadom na alternáciu *c* → *č* v slovách *bojci* → *Bojč*, podobne ako *plavec* → *plavčík*, *chlapec* → *chlapča*, *chlapčenský*, aj *bojec* → *Bojčík*. Pozri aj *bojčiť* vo význame *loupiti*, *loupežiti* (M. Kálal, 1924, s. 32). Podľa V. Uhlára názov obce *Bojná* je novodobá podoba z r. 1921 z nárečového tvaru ← *Bojňa*, ktorá vznikla z osobného mena *Bojen* (zrejme meno veľmoža) → *Bojnja Ves* → *Bojnja* skrátením dvojslovného názvu; podoba *Bojnja* umožňuje datovať pomenovací proces do veľkomoravského obdobia; v mladšom období by pomenovací proces viedol k podobe *Bojnova Ves* (Uhlár, 1983, s. 240 – 244). Podľa J. Hladkého názov vodného toku *Bojnianka* má pôvod v osadnom názve *Bojná* (2004, s. 46). Podľa V. Uhlára názov mesta *Bojnice* má pôvod v osobnom mene *Bojen*, teda ide o pomenovanie osady (čel'ade) patriacej *Bojenovi*, t. j. N pl. *Bojnici*, A pl. *Bojnice*; podobne názov obce *Bojničky* s využitím zdobneniny (Uhlár, 1983, s. 240 – 244). Podľa Krajčoviča názov obce *Bajka* (LE) je od apelatíva *bojka* vo význame „družina pripravená na obranu a na boj“ (2007, s. 16). Písomný doklad z r. 1302 je *Boyka*.

3.2 Z územia Slovenska boli vyexcerpované nasledujúce geografické názvy so slovným základom *boj-*: *Bojanová* (samota v Širkovciach, RS),

Bojarky (pole v Šaci, KE), *Bojarské* (les v Modranoch, KO), *Bojčák* (pole v Pastovciach, LE), *Bojčín* (pole v Machulinciach a Topoľčiankach, ZM), *Bojčiny* (pole v Slepčanoch, ZM), *Bojiská* (pole v Mikušovciach, IL), *Bojkov potok* (vodný tok v Hornej Súči, TN), *Bojková* (les v Jablonici, SE), *Bojková* (samota v Jablonici, SE), *Bojková* (les v Hornej Súči, TN), *Bojková* (samota v Hornej Súči, TN), *Pod Bojkovou* (výšková kóta v Hornej Súči, TN), *Bojná* (obec a katastrálne územie, TO), *Cvik od Bojnej* (pole v Tesároch, TO), *Bojnianka* (vodný tok, TO), *Bojnianska dolina* (les v Bojnej, TO), *Bojnianske lúky* (les v Bojnej, TO), *Bojnice* (mesto a katastrálne územie, PD), *Bojnická hradná jaskyňa* (jaskyňa v Bojniciach, PD), *Bojnické* (pole v Bojniciach, PD), *Bojnický háj* (les v Bojniciach, PD), *Bojničky* (obec a katastrálne územie, HC), *Od bojničianskeho chotára* (pole v Dvorníkoch, HC), *Bojonka [Bojanka?]* (lúka v Silickej Brezovej, RV), *Bojové pažite* (pole v Kajale, GA), *Bojovište* (pole v Žihárči, SA), *Nebojsa* (les v Častkove, SE), *Príboj* (les v Krivej, DK), *Príboj* (osada v Rimavských Zalužanoch, RS), *Príboj* (katastrálne územie v Rimavských Zalužanoch, RS), *Príboj* (časť obce Senné, VK), *Príboj* (katastrálne územie v Sennom, VK), *Príboj* (chránené územie v Šalkovej a v Slovenskej Ľupči, BB), *Príboj* (les v Dolných Teranoch, KA), *Príboj* (les v Ústí nad Priehradou, TS), *Ľavý Príboj* (sad vo Vrbovej nad Váhom, KO), *Príboje* (les v Turčianskom Ďure, MT), *Príboje* (les v Hubovej, RK), *Príbojec* (vrch v Trstenej, TS), *Príbojská* (les v Príboji, VK), *Príbojské štáliky* (pole v Príboji, VK), *Rozbojiská* (les v Rožkovanoch, SB), *Nebojsa* (samota v Krajnom, MY), *Nebojsa* (katastrálne územie v Galante, GA), *Nebojsa* (dolina v Bukovine, ZH), *Zbojište* (vodný tok v Hačave, RS), *Zbojište* (výšková kóta vo Vidovom Vrchu, ZV), *Zbojnica* (les v Blažove, KK). Slovný základ *boj-* v niektorých z týchto geografických názvov má pôvod v slove *bojati* → *bát' (sa)* alebo *zbíjať/ pribíjať*. Tieto slová majú síce takisto ten istý spoločný skúmaný etymologický základ, ale ich význam je už dnes veľmi vzdialený od pôvodného významu slova *boj*.

Niekoľko geografických názvov má pôvodný slovný základ *boj-* vo svojom názve modifikovaný do podoby *baj-/bajč-*: *Bajany [Bojany]* (obec, MI), *Pod Bajanmi [Pod Bojanmi]* (pole vo Vysokej nad Uhom, MI), *Na Bajanovej [Na Bojanovej]* (les v Podjavorí, ZV), *Bajov* (les v Ľubotíne, SL), *Bajč* (obec, KO), *Bajčov kopec [Bojcov kopec]* (pole v Zalabe, LE), *Pri bajčskej ceste* (pole v Nových Zámkoch, NZ), *Bajčianske hospodárstvo* (les v Bajči, KO),

Bajka [*Bojka*] (obec, LE), *Pri Bajke* [*Pri Bojke*] (pole v Tekovskom Hrádku, LE). Tieto názvy preukazujú vplyv filtra maďarského jazyka. Pôvodne slovenský názov so slovným základom *boj-* bol prevzatý do maďarčiny, kde podľa zákonitostí maďarčiny získal podobu *baj-* (slov. *Bojnice* → maď. *Bajmóc*; *Bojná* → *Bajna*; *Bojničky* → *Bajmócska*), následne bol spätne prevzatý do slovenčiny, ale tu už zrejme v dôsledku prerušenia kontinuity slovenského osídlenia nezískal svoju pôvodnú podobu (pozri aj ranostredoveké apelatívum slov. *bojník* → maď. *bajnok* dnes v maďarčine vo význame „borec, majster, zápasník, bojovník“). Možno uvažovať o novej štandardizácii vybraných geografických názvov, napr. *Na Bajanovej*, *Bajčov kopec*, ktorá by zohľadňovala pôvodnú podobu slovného základu *boj-*, do podoby *Na Bojanovej*, *Bojcov kopec*. Je otázkou výsledkov ďalšieho výskumu, či sa preukáže, že slovný základ *báč-* môže byť výsledkom vývoja slov. *bojec* → *bojc-* → maď. *bajč-* → *báč-*, a teda so slovným základom *boj-* by bolo možné spájať aj názvy *Báč* (obec, DS) a *Báčovce* [*Bojcovce?*] (časť obce v Hontianskych Tesároch, KA). Názov časti obce *Báčovce* má najstaršie záznamy: 1319 *Bochfolua*, 1321 *Boch* a až 1406 sa objavuje podoba *Bachfalua*.

Vyexcerpovaná skupina 57 geografických názvov so slovným základom *boj-* a jeho derivátov *baj-/bajč-/báč-* z územia Slovenska má nasledujúce druhové zloženie: obec (7x), časť obce (2x), katastrálne územie (3x), osada (1x), samota (2x), vodný tok (3x), vrch (1x), výšková kóta (2x), dolina (1x), jaskyňa (1x), les (16x), pole (15x), sad (1x), lúka (1x) a chránené územie (1x).

3.3 Na území niekdajšieho Uhorska okrem Slovenska je značný počet geografických objektov s názvami zo slovného základu *boj-* a takisto *baj-*, z ktorých časť môže byť výsledkom vývoja *boj-* → *baj-*, čo môže potvrdiť ďalší výskum: *Bajánsenye* (obec vo Vašskej župe v Maďarsku) – podľa L. Kissa (1988, 1. diel, s. 139) prvý komponent názvu má pôvod v staromaďarskom osobnom mene *Boion* a buď je jeho zdobeninou, alebo je tureckého pôvodu; názov *Bajcsa* (sídlo pričlenené k Nagykanizsi v Maďarsku) je podľa L. Kissa (1988, 1. diel, s. 139) výsledkom maďarského pomenovacieho procesu a má pôvod v osobnom mene *Bajcsa* súvisiacom so starotureckým osobným menom *Baj* vo význame „bohatý“, podobne aj názov obce v Maďarsku pri Győri *Kisbajcs*, ktorého etymológia podľa L. Kissa sa už uviedla (1988, 1. diel, s. 737). Chotárny názov *Bojárhalom* (na západ od Domaszéku pri Segedíne

v Maďarsku) je podľa L. Kissa výsledkom kompozície priezviska *Bojár* a apelatíva *halom* vo význame *chlm* (1988, 1. diel, s. 230). Tu sa ponúka aj alternatívna etymológia: prevzatie slovanského apelatíva *bojar* + maďarské apelatívum *halom* vo význame *Bojarský chlm/Bojarov chlm*; pozri aj slovenské toponymá *Bojarky, Bojarské*. Podľa L. Kissa názov *Bojszapusza* (samota pri Csépe v Komárňansko-ostrihomskej župe v Maďarsku), ale ešte v roku 1864 s názvom *Nebojsza*, má pôvod v slovenskom slovese, ktorým vlastník osihotenej samoty posmeľoval slovenského pastiera (1988, 1. diel, s. 230); túto etymológiu názvu možno zaradiť do kategórie ľudových etymológií. Etymológiu toponým z osobného mena maďarským pomenovacím procesom udáva L. Kiss (1988, 1. diel, s. 138 a 139) aj pre názvy obcí na Slovensku *Bajč, Bajany* a *Bajka* (maď. *Bajcs, Bajánháza* a *Bajka*) a maďarský názov slovenského mesta *Bojnice* (maď. *Bajmóc*) je podľa neho prevzatý zo slovanského toponyma, ktoré má pôvod v osobnom mene zrejme neslovanského pôvodu; najstarší doklad maďarského názvu *Bajmóc* svedčí v prospech toho, že fonéma *m* je v názve *Bojnice* primárna a *n* je sekundárne, analógiou podľa názvu *Bojničky*. Pri názve obce *Bojničky* v okrese HC na Slovensku (maď. *Bajmócska*) udáva L. Kiss pôvod v slovanskom názve *Bojenca* (1988, 1. diel, s. 140). Na rozdiel od L. Kissa je etymológia R. Krajčoviča a M. Majtána pre názvy obcí *Bojnice, Bojničky, Bojná, Bajč* a *Bajka* (pozri odsek 3.1) absolútne presvedčivá. V sedmohradskej časti Rumunška sú ešte obce *Boiu* (pri Bihare), *Boiu* (v Mureșskej župe), *Boiu Mare* (Maramureșský región), *Boița* (pri Hunedoare), *Boița* (pri Sibiu), *Boian* (pri Kluži), *Boianu Crasnei* (pri Sălaji v bývalej Siládskej župe), *Boianu Mare* (pri Bihare). Názov obce *Bajót* (v severnom Maďarsku) je podľa L. Kissa (1988, s. 140) neurčitého pôvodu, ale azda predsa má súvis so starotureckým *bajat* podľa 9. turkménsko-oguzského kmeňa. Podľa J. Stanislava (1999, s. 226) názov obce *Bajót* má pôvod v apelatíve *bojovc(i)*. Aj vzhľadom na najstaršie písomné doklady 1202 *Boiouth*, 1221 a 1227 *Boyouth* je Stanislavova etymológia úplne presvedčivá. Keďže v čase preberania zo slovenčiny do maďarčiny vo fonematickom inventári maďarčiny hláska *c* bola ešte neznáma a nahrádzala sa hláskou *t*, vývoj názvu prebehol zrejme takto: slov. *Bojovc(i)* → maď. 1202 *Boiouth* → maď. *Bajót*, čo je analogicky a systémovo ako slov. *něмьць* → maď. *német* alebo slov. *Moravc(i)* → maď. *Marouth* → maď. *Marót*, podobne ako slov. *Lovc(i)* → maď. *Louth* → maď. *Lót*, alebo slov. *Dvorec* a v nepriamych pá-

doch *Dvorc-*, → maď. 1073 *Villa Hudwordiensium* → maď. 1209 *Oudouort* → maď. 1228 *Wdword* → maď. 1312 *Odward, Odwarth* → slov. 1927 *Dvory nad Žitavou*. Stanislavovu etymológiu podporuje aj skutočnosť, že v chotári obce *Bajót* je jaskyňa *Baits-barlang* pravdepodobne s rovnakým slovným základom. Na rozdiel od maďarčiny, ktorá v ranom stredoveku nemala vo fonémovom inventári fonému *c*, a teda pri preberaní slovenských toponým obsahujúcich fonému *c* musela túto hlásku nahrádzať, rumunčina ju pri preberaní slovenských toponým zakonzervovala v adaptovanom názve, napr. *bojec* → *bojc-* → alebo *bojovec* → *bojovc-* → *Boița* (pri Hunedoare), *Boița* [bojca] (pri Sibiu). Ďalší výskum zodpovie otázku, či sa s podobnou etymológiou nespája aj názov obce *Bojt* v Hajdúsko-bihárskej župe v Maďarsku.

3.4 Aj v celom slovanskom priestore je značný počet geografických názvov zo slovného základu *boj-*: v Česku je *Bojanov* (obec a katastrálne územie), *Bojanov u Dolní Libochové* (obec a katastrálne územie), *Bojanovice* (obec v okrese Praha-západ), *Bojanovice* (obec v okrese Znojmo), *Bojiště u Trutnova* (katastrálne územie), *Bojkovice* (obec a katastrálne územie), *Bojmany* (katastrálne územie), *Bojanka* (hon v extraviláne v Hradci Králové), *Bojanka* (hon v intraviláne v Šebestěniciach), *Bojanov* (mestská časť v Křižanove) a ďalšie, spolu 19 názvov administratívnych jednotiek a ďalších 67 toponým v kategórii názvov objektov neadministratívnych jednotiek. Podľa LMS (1982, s. 57) názov mesta *Bojkovice* pri Uherskom Brode je odvodený z osobného mena *Bojek*, ktoré je domáckou podobou k menu *Bojslav, Bojmír* a pod. V Bulharsku sú obce *Bojnica* a *Bojana*. Aj v Rusku je obec *Bojnica*. V Slovinsku sú obce *Bojanci, Bojanja Vas, Bojanji Vrh, Bojsno, Bojtina*. V srbskej Báčke pri Subotici je obec *Bajmok* (srbsky aj maďarsky) s dokladmi 1462 *Baymok*, 1520 *Baynok*; podľa L. Kissa (1988, 1. diel, s. 140) názov má možný pôvod v staromaďarskom osobnom mene *Bajnok* a je výsledkom maďarského pomenovacieho procesu. Tu sa ponúka aj presvedčivejšia alternatívna etymológia: prevzatie slovenského/slovanského apelatíva *bojník* vo význame *bojovník* do maďarčiny (podľa systémového preberania *dušník* → *dusnok, dvorník* → *udvarnok, Kalník* → *Kálnok, zlatník* → *zalatnok*), jeho adaptácia do podoby *bajnok* a následné pomenovanie geografického objektu, alebo priamo slovanské pomenovanie toponyma a jeho adaptácia do maďarčiny. V srbskej Báčke je aj obec *Bajša*, maď. *Bajsa*: podľa L. Kissa (1988, 1. diel, s. 140) z pôvodného názvu *Bajcs* pochádzajúceho z osobného

mena maďarským pomenovacím procesom, v ktorom pôvodný názov z maďarčiny prebrala srbcina, modifikovala ho do podoby *Bajša* a tá sa vrátila do maďarčiny. Na Ukrajine sú obce *Bojanivka* (2x), *Bojanec*, *Bojani*, *Bojaniči*, *Bojančuk*, *Bojarivka*, *Bojarka* (2x), *Bojaro-Ležiči*.

4. Záver

Ťažisko skúmania v geografickom názvosloví sa sústreďuje na názvy zo slovných základov celoslovenského pôvodu. Takýto postup ponúka možnosti využitia slovenského porovnávacieho toponymického materiálu i pre celoslovenské alebo aj inoslovenské jazykové relácie. To vzhľadom na lexikálne podobnosti a lexikálne zhody najmä v susediacich jazykových oblastiach môže pomáhať presvedčivosti výkladov medzislovenských súvislostí.

Analýza geografických názvov zo slovných základov *treb-* a *boj-* ponúka úvahu o možnej novej standardizácii geografických názvov *Terba* [*Treba*] (vrch v Demjate, PO), *Terpačka* [*Trebačka*] (výšková kóta v Zavadke, GE), *Terpetín* [*Trebetín*] (les v Margecanoch, GE), *Terpová* [*Trebová*] (pole v Lukačovciach, HU), *Bojonka* [*Bojanka*] (lúka v Silickej Brezovej, RV), *Na Bajanovej* [*Na Bojanovej*] (les v Podjavorí, ZV), *Bajov* (les v Lubotíne, SL), *Bajčov kopec* [*Bojcov kopec*] (pole v Zalabe, LE), ktorá by zohľadňovala pôvodnú podobu slovného základu *treb-* a *boj-*.

Geografické názvy sú cenným a niekedy aj jediným prameňom na poznanie dejín jazyka a dejín priebehu medzijazykových vzťahov. Osobitný význam v porovnávacích medzislovenských jazykových štúdiách môže mať najmä vzťah geografických názvov k sortimentu lexikálnych základov a vzťah geografických názvov a pomenovacích motívov predovšetkým v susediacich jazykových oblastiach.

LITERATÚRA

BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

Geografické názvy okresu... A1, A3 – A5, A7 – A14, A16, A19 – A35, A37 – A43 Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1983 – 1994.

Historický slovník slovenského jazyka. I – VI. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2005.

HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave 2004. 291 s.

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého. 2. vydanie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978. 527 s.

HORŇANSKÝ, Imrich: Druhý významný projekt štandardizácie geografického názvoslovia realizovaný. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 78 – 83.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923. 1012 s.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára A – K, L – Zs. 4. rozšírené vydanie. Budapest: Akadémiai kiadó 1998. 821 + 822 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest. In: Kultúra slova, 2007, roč. 41, s. 16.

LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982. 373 s.

Magyarország földrajzinév-tára II. Nógrád megye. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Komárom megye. Budapest: Kartográfiai vállalat 1980.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství ČSAV 1957. 627 s.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Meno pre naše dieťa. Bratislava: Obzor 1983. 198 s.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 191 s.

MAJTÁN, Milan: Zložené slovenské osobné mená v slovenskej toponymii. Materiálom doplnené znenie referátu na XII. medzinárodný kongres slavistov. In: Onomastica. XLII. 1997, s. 95 – 128. PL ISSN 0078-4648.

Názvy trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky A 45. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2001. 438 s.

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. I. časť. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2000. 240 s.

REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.

Slovník slovenského jazyka. I – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. I. Bratislava: Národné literárne centrum 1999. 485 s.

ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova v Bratislave 1932. 564 s.

TELEKIOVÁ, Helena: Zmeny chotárných názvov v Trebeňovciach. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 1994. Vydal JÚEŠ SAV v Bratislave a Katedra slovenského jazyka Vysokiej školy pedagogickej v Nitre 1994, s. 232 – 234.

UHLÁR, Vlado: O pôvode miestnych názvov *Bojná/Bojňa, Bojnice, Bojničky*. In: Kultúra slova, 1983, roč. 17, č. 7, s. 240 – 244.

Výhláška Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky č. 300/2009 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon Národnej rady Slovenskej republiky o geodézii a kartografii, v znení neskorších predpisov.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov.

POUŽITÉ SKRATKY OKRESOV

BB – Banská Bystrica, DK – Dolný Kubín, GA – Galanta, GE – Gelnica, HC – Hlohovec, HU – Humenné, IL – Ilava, KA – Krupina, KE – Košice, KK – Kežmarok, KO – Komárno, LE – Levice, MI – Michalovce, MT – Martin, MY – Myjava, NZ – Nové Zámky, PD – Prievidza, PO – Prešov, RK – Ružomberok, RV – Rožňava, RS – Rimavská Sobota, SA – Šaľa, SB – Sabinov, SE – Senica, SL – Stará Ľubovňa, TN – Trenčín, TO – Topoľčany, TS – Trstená, VK – Veľký Krtíš, ZH – Žiar nad Hronom, ZM – Zlaté Moravce, ZV – Zvolen

Menoslovie ryb podradu makreloblíznych – Scombroidei (3. časť)

KAROL HENSEL

Čeľad': Trichiuridae – vlasochvostovitě

Motivácia vedeckého mena: gréc. *τριχίον* [trichion] = vlások; *ὄυρά* [oura] = chvost. Názov čeľade sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje príponou *-idae* (z gréc. *εἶδος* [eidós] = podoba, tvárnosť).

Národné mená: čes. *tkaničnicovití*, poľ. *pałaszowate*, rus. *волосохвостые* [volosochvostyje], slovin. *morski meči*, ukr. *волосохвостови* [volosochvostovi], angl. *cuttlasfishes and scabbardfishes*, nem. *Haarschwänze* al. *Degenfische*, franc. *trichiuridés*, špan. *peces sables, cintillas*, čín. 帶魚科 [taj jü kche (*taj* = pás, stuha, remeň, *jü* = ryba, *kche* = čeľad')].

Na označenie tejto čeľade sa v slovenčine použil termín *vlasochvostovitě* (Hensel 2009).

Slovenské pomenovanie čeľade Trichiuridae je vyjadrené prídavným menom v nominatíve plurálu, ktoré je utvorené od typového rodového mena *vlasochvost* príponou *-ovitě* v súlade so zásadami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Podčeľad': Aphanopodinae – stuhochvostorodě

Motivácia vedeckého mena: gréc. *ἀφανής* [afanes] = neviditeľný; *πούς*, gen. *ποδός* [pous, gen. podos] = noha; príponou *-inae* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov podčeľade.

Poznámka redakcie: Súpis literatúry k článku sa uvedie v poslednej časti príspevku.

Slovenské pomenovanie podčeľade je utvorené z koreňa typového rodového mena *stuhochvost*, spájacej morfémy *-o-* a prípony *-rodé* v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Rod: *Aphanopus* Lowe, 1839 – stuhochvost

Motivácia vedeckého mena: gréc. ἀφανής [afanes] = neviditeľný; πούς [pous] = noha.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvostového stebľa.

***Aphanopus arigato* Parin, 1994 – stuhochvost severopacifický**

Rozšírenie: severná časť Pacifiku od Japonska až po USA.

Motivácia vedeckého mena: jap. *arigató* = ďakujem (na znak vďaka japonským ichtyológom).

Národné mená: angl. *Pacific black scabbardfish*, čín. 大口等鰭叉尾帶魚 [ta-kchou teng čchi čcha wej tai jü (*ta-kchou* = veľkousty, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Aphanopus beckeri* Parin, 1994 – stuhochvost Beckerov**

Rozšírenie: východná časť Indického oceána nad šelfom Austrálie.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Vladimír Eduardovič Becker [Владимир Эдуардович Беккер], ruský ichtyológ, pracovník Ústavu oceánológie P. P. Širšova Ruskej akadémie vied v Moskve.

Národné mená: čín. 貝氏等鰭叉尾帶魚 [bej ši teng čchi čcha wej tai jü (*bej ši* = pána Beja, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Aphanopus capricornis* Parin, 1994 – stuhochvost kozorožcový**

Rozšírenie: Tichý oceán pri pobreží Peru a pri východnom pobreží Austrálie.

Motivácia vedeckého mena: lat. *capricornis* = kozorožcový (podľa obratníka Kozorožca).

Národné mená: čín. 羊角等鰭叉尾帶魚 [jang t'iao teng čchi čcha wej tai jü (*jang t'iao* = kozorožec, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Aphanopus carbo* Lowe, 1839 – stuhochvost čierny**

Syn.: *Aphanopus minor* Collett, 1887; *Aphanopus schmidti* Saemundsson, 1908; *Aphanopus acus* Maul, 1948.

Rozšírenie: severná časť Atlantického oceána od Faerských ostrovov a Dánskeho prielivu na juh až po asi 30° s. š.

Motivácia vedeckého mena: lat. *carbo* = uhlie, uhoľ.

Národné mená: čes. *tkaničnice tmavá*, poľ. *palasz czarny*, rus. (обыкновенный) *уголец* al. *угольная рыба-сабля* [(obyknovennyj) ugoľščik al. ugoľ'naja ryba-sabl'a], angl. *black scabbardfish*, nem. *schwarzer Degenfisch*, franc. *sabre noir*, špan. *sabre negro*, čín. 狼牙等鰭叉尾帶魚 [chej teng čchi čcha wej tai jü (*chej* = čierny, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)], jap. クロタチモドキ al. 黒太刀もどき [kurotačimodoki (*kuro* = čierny, *tači* = meč, *modoki* = podobný)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením druhu.

***Aphanopus intermedius* Parin, 1983 – stuhochvost prostredný**

Rozšírenie: tropická a subtropická časť Atlantického oceána, v severnom Pacifiku od Japonska a Kurilských ostrovov až po Havajské ostrovy, Britskú Kolumbiu a Kaliforniu, v južnom Pacifiku pri Austrálii a Peru.

Motivácia vedeckého mena: lat. *intermedius* = prostredný, stredný.

Národné mená: čes. *tkaničnice prostřední*, angl. *intermediate scabbardfish*, franc. *poison sabre tachuo*, špan. *sabre intermedio*, čín. 中間等鰭叉尾帶魚 [čongt'jen teng čchi čcha wej tai jü (*čongt'jen* = prostredný, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Aphanopus microphthalmus* Norman, 1939 – stuhochvost drobnooký**

Rozšírenie: západná časť Indického oceána.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *μικρο-* [mikro-] = drobno-; *ὀφθαλμός* [ofthalmos] = oko.

Národné mená: angl. *smalleye scabbardfish*, franc. *poison sabre petits yeux*, špan. *sabre ojito*, čín. 小眼等鰭叉尾帶魚 [siaojan teng čchi čcha wej tai jü (*siaojan* = malooký, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Aphanopus mikhailini* Parin, 1983 – stuhochvost Michajlinov**

Rozšírenie: v južnej časti Atlantického a Indického oceána medzi 20° až 40° j. š. (pri Argentíne, nad podmorským chrbtom Walvis, pri Namíbií, nad horami Mozambickej podmorskej plošiny a podmorskými chrbtami západnej Austrálie).

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Sergej Vladimirovič Michajlin [Сергей Владимирович Михайлин], ruský ichtyológ, v tom čase pracovník Všeľvázového vedeckovýskumného ústavu rybného hospodárstva a oceánografie v Moskve.

Národné mená: angl. *Mikhailin's scabbardfish*, franc. *poisson sabre jarretière*, špan. *sable de Mikhailin*, čín. 銅黑等鰭叉尾帶魚 [tchungchej teng čchi čcha wej tai jü (*tchungchej* = tmavobronzový, *teng* = rovnako-, *čchi* = plutva, *čcha* = rozvetvený, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Rod: *Benthodesmus* Goode & Bean, 1882 – stužkochvost

Motivácia vedeckého mena: gréc. βένθος [benthos] = hĺbka; δεσμός [desmos] = pás.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvostového stebľa.

***Benthodesmus elongatus* (Clarke, 1879) – stužkochvost predĺžený**

Syn.: *Lepidopus elongatus* Clarke, 1879.

Rozšírenie: subtropické a mierne pásmo južnej pologule (pri juhovýchodnej Afrike, Madagaskare, juhovýchodnej Austrálii, Novom Zélande a nad podmorským chrbtom Sala y Gomez).

Motivácia vedeckého mena: lat. *elongatus* = predĺžený.

Národné mená: rus. *продолговатая бентодесма* [prodolgovataja benthodesma], angl. *elongate frostfish*, franc. *poisson sabre long*, špan. *cintilla elongada*, čín. 長體深海帶魚 [čchang tchi šen-che tai jü (*čchang* = dlhý, *tchi* = telo, *šen-che* = hlbinný, abysálny, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus macrophthalmus* Parin & Becker, 1970 – stužkochvost okatý**

Rozšírenie: v Indickom oceáne pri Jáve a v Arafurskom mori.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *μακρο-* [makro-] = veľko-; *ὀφθαλμός* [ofthalmos] = oko.

Národné mená: angl. *bigeye frostfish*, franc. *poisson sabre gros yeux*, špan. *cintilla ojogrande*, čín. 大眼深海帶魚 [ta jan šen-che tai jü (ta jan = veľkooký, šen-che = hlbinný, abysálny, tai = pás, stuha, jü = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus neglectus* Parin, 1976 – stužkochvost zanedbaný**

Rozšírenie: Tichý oceán severne od Novej Guiney, Halmaherské a Floreské more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *neglectus* = zanedbávaný, prehliadaný, obchádzaný.

Národné mená: angl. *neglected frostfish*, franc. *poisson sabre négligé*, špan. *cintilla descuido*, čín. 細尾深海帶魚 [si wej šen-che tai jü (si = tenký, úzky, wej = chvost, šen-che = hlbinný, abysálny, tai = pás, stuha, jü = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus oligoradiatus* Parin & Becker, 1970 – stužkochvost málolúčový**

Rozšírenie: Arabské more a Bengálsky záliv.

Motivácia vedeckého mena: gréc. ὀλιγο- [oligo-] = málo-; lat. *radiatus* = vysielajúci lúče, lúčovitý.

Národné mená: angl. *sparse-rayed frostfish*, franc. *poisson sabre chauve*, špan. *cintilla rastrillo*, čín. 少輻深海帶魚 [šao fu šen-che tai jü (šao = málo-, fu = plutvový lúč, šen-che = hlbinný, abysálny, tai = pás, stuha, jü = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus pacificus* Parin & Becker, 1970 – stužkochvost severopacifický**

Syn.: *Benthodesmus elongatus pacificus* Parin & Becker, 1970

Rozšírenie: severná časť Tichého oceána (známy od Japonska a ostrovov Rjúkju, z Kjúšusko-palauuského podmorského chrbta a od Britskej Kolumbie a Kalifornie).

Motivácia vedeckého mena: lat. *pacificus* = tichomorský, pacifický.

Národné mená: angl. *North-Pacific frostfish*, franc. *poisson sabre nord-pacifique*, špan. *cintilla del Pacifico*, čín. 太平洋深海帶魚 [tchajpchingjang šen-che tai jü (tchajpchingjang = Tichý oceán, šen-che = hlbinný, abysálny, tai = pás, stuha, jü = ryba)], jap. ホソタチモドキ al. 細太刀もどき [hoso-tačimodoki (hoso = tenký, tači = meč, modoki = podobný)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Benthodesmus papua* Parin, 1978 – stužkochvost papuánsky**

Rozšírenie: Koralové more juhozápadne od Papuánskeho zálivu v Tichom oceáne.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Portugalský moreplavec Jorge de Meneses, ktorý sa vylodil v rokoch 1526 – 1527 na ostrove Waiego a na polostrove Vtáčia hlava na dnešnej Novej Guineji, túto oblasť sveta nazval Ostrovy Papuáncov (*Ilhas dos Papuas*). Pôvod slova *papua* sa vysvetľuje rôzne, najčastejšie sa predpokladá, že pochádza z malajského slova *papua* alebo *pua-pua*, čo znamená „kučeravý“, poukazujúc na mimoriadne kučeravé vlasy obyvateľov tejto oblasti. Meno Nová Guinea uviedol roku 1545 španielsky moreplavec Íñigo Ortiz de Retes, odkazujúc na podobnosť vzhľadu pôvodných obyvateľov s domorodcami guinejskej oblasti Afriky.

Národné mená: angl. *Papuan frostfish*, franc. *poisson sabre papou*, špan. *cintilla papua*, čín. 巴布亞深海帶魚 [pajuja šen-che tai jü (*pajuja* = Papua, *šen-che* = hlbinný, abysálny, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus simonyi* (Steindachner, 1891) – stužkochvost severoatlantický**

Syn.: *Aphanopus simonyi* Steindachner, 1891 [*Benthodesmus elongatus simonyi*]; *Benthodesmus atlanticus* Goode & Bean, 1896.

Rozšírenie: severná časť Atlantického oceána od Kapvernských ostrovov po Španielsko a od Bermúd po Island.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Oskar Simony (1852 – 1915), profesor matematiky a fyziky na k. k. Hochschule für Bodenkultur vo Viedni, zberateľ.

Národné mená: čes. *tkaničnice černoústá*, angl. *Simony's frostfish*, franc. *poisson sabre ganse*, špan. *cintilla de Simony*, čín. 西蒙氏深海帶魚 [simeng ši šen-che tai jü (*simeng ši* = pána Simenga, *šen-che* = hlbinný, abysálny, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Benthodesmus suluensis* Parin, 1976 – stužkochvost filipínsky**

Rozšírenie: Suluské more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *suluensis* = suluský.

Národné mená: angl. *Philippine frostfish*, franc. *poisson sabre philippin*, špan. *cintilla filipina*, čín. 蘇祿深海帶魚 [sulu šen-che tai jü (*sulu* = sú-ostrovie Sulu, *šen-che* = hlbinný, abysálny, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Benthodesmus tenuis* (Günther, 1877) – stužkochvost štíhly**

Syn.: *Lepidopus tenuis* Günther, 1877; *Lepidopus aomori* Jordan & Snyder, 1901, *Benthodesmus benjamini* Fowler, 1938.

Rozšírenie: v západnej časti Atlantického oceána (pri myse Hatteras a Bermudských ostrovoch, v Mexickom zálive, pri Suriname a južnej Brazílii), vo východnom Atlantiku (od Guinejského zálivu po Angolu), v Indickom oceáne (na juh od Jávy) a v západnej časti Pacifiku (nad podmorským Cisárskym chrbtom, pri Japonsku, súostroví Rjúkju, pri Vietname a v Suluskom mori).

Motivácia vedeckého mena: lat. *tenuis* = tenký, štíhly, chudý.

Národné mená: rus. узкополосая бентодесма al. тонкая бентодесма [uzkopolosaja bentodesma al. tonkaja bentodesma], angl. *Slender frostfish*, franc. *sabre fleuret*, špan. *cintilla*, čín. 叉尾深海帶魚 [čcha wej šen-che tai jü (*čcha* = vidlicovitý, rozvetvený, *wei* = chvost, *šen-che* = hlbinný, abysálny, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)], jap. タチモドキ al. 太刀擬, al. 太刀もどき [tačimodoki (*tači* = meč, *modoki* = podobný)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus tuckeri* Parrin & Becker, 1970 – stužkochvost Tuckerov**

Rozšírenie: v západnej časti Tichého oceána (Filipíny, Vietnam, Molucké ostrovy a juhovýchodná Austrália) a v Indickom oceáne (v Mozambickom prielive, pri ostrove Socotra, nad podmorskou plošinou Saya de Malha a južne od ostrova Jáva).

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Denys William Tucker (1921 – 2009), anglický ichtyológ, vedúci vedecký pracovník Múzea prírodných vied v Londýne.

Národné mená: angl. *Tucker's frostfish*, franc. *poisson sabre ruban*, špan. *cintilla de Tucker*, čín. 塔氏深海帶魚 [tcha ši šen-che tai jü (*tcha ši* = pána Tcha, *šen-che* = hlbinný, abysálny, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Benthodesmus vityazi* Parin & Becker, 1970 – stužkochvost víťazský**

Rozšírenie: stredná a západná časť Pacifiku a severná časť Indického oceána.

Motivácia vedeckého mena: podľa názvu ruskej výskumnej lode Víťaz [Витязь].

Národné mená: angl. *Vityaz' frostfish*, franc. *poisson sabre galon*, špan. *cintilla de Vityaz*, čín. 維氏深海帶魚 [wej ši šen-che tai jü (*wej ši* = víťazská, *šen-che* = hlbinná, abysálna, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Podčeľad': Lepidopodinae – šabl'ochvostorodé

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *λεπίς* [lepis] = šupina; *πούς* [pous] = noha; príponou *-inae* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov podčeľade.

Slovenské pomenovanie podčeľade je utvorené z koreňa podstatného (rodového) mena *šabl'ochvost*, spájacej morfémy *-o-* a prípony *-rodé* v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovja živočíchov (Hensel a i. 1987).

Rod: *Assurger* Whitley, 1933 – šabl'ochvost

Motivácia vedeckého mena: z lat. *assurgere* = vstávať, zdvíhať sa.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvostového stebľa.

***Assurger anzac* (Alexander, 1917) – šabl'ochvost ostrotemenný**

Syn.: *Evoxymetopon anzac* Alexander, 1917; *Assurger alexanderi* Whitley, 1933.

Rozšírenie: známy z Atlantického oceána (pri Portoriku a Brazílii a nad podmorským chrbtom Walvis), Indického oceána (západne od Austrálie) a Tichého oceána (pri južnom Japonsku, Novej Guinei, ostrove Midway a Kalifornii, ako aj nad podmorskými chrbtami Sala y Gomez a Nazca).

Motivácia vedeckého mena: údajne anagram názvu podmorského chrbta Nazca.

Národné mená: rus. *accypcep* [assurger], angl. *razorback scabbardfish*, nem. *Sägedegenfisch*, franc. *poisson sabre rasoir*, špan. *sable aserrado*, čín. 長剃刀帶魚 [čchang tchitao tai jü (*čchang* = dlhá, *tchitao* = britva, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)], jap. ナガユメタチモドキ al. 長夢太刀擬, al. 長夢太刀もどき [nagajumetačimodoki (*naga* = dlhý, *jume* = sen, ilúzia, *tači* = meč, *modoki* = podobný)].

Slovenské druhové meno je motivované ostrým kýlom na temene hlavy a zátylku.

Rod: *Eupleurogrammus* Gill, 1862 – vlasochvostovec

Motivácia vedeckého mena: gréc. predpona *εύ-* [eu-] s významom normálny, typický, ale aj dobrý al. pekný; *πλευρά* [pleura] = bok; *γράμμα* [gramma] = čiara.

Slovenské rodové meno je motivované podobným tvarom chvosta, aký majú vlasochvosty rodu *Lepidopus*.

***Eupleurogrammus glossodon* (Bleeker, 1860) – vlasochvostovec čiernobradý**

Syn.: *Trichiurus glossodon* Bleeker, 1860; *Trichiurus intermedius* Gray, 1831 [*Eupleurogrammus intermedius*].

Rozšírenie: severná časť Indického oceána od Perzského zálivu po Indonéziu, tiež južná časť Juhočínskeho mora a Celebeského mora, ako aj Jávske more a Bandské more v západnej časti Pacifiku.

Motivácia vedeckého mena: *γλωσσα* [glossa] = jazyk; *ὀδός* [odous] = zub.

Národné mená: angl. *longtooth hairtail*, franc. *poisson sabre dentu*, špan. *pez sable denton*, čín. 長牙小帶魚 [čchang ja siao tai jü (čchang = dlhý, ja = zub, siao = malý, tai = pás, stuha, jü = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované čiernou škvrnou na brade.

***Eupleurogrammus muticus* (Gray, 1831) – vlasochvostovec krátkohlavý**

Syn.: *Trichiurus muticus* Gray, 1831 [*Eupleurogrammus muticus*].

Rozšírenie: severná časť Indického oceána od Perzského zálivu po Indonéziu, tiež Východočínske, Juhočínske, Celebeské, Jávske a Bandské more v západnej časti Pacifiku.

Motivácia vedeckého mena: lat. *muticus* = bezhrotový (nemajúci rohy, tesáky, trne a pod.).

Národné mená: rus. *малоголовый волосохвост* [malogolovyj volosochvost], angl. *smallhead hairtail*, franc. *poisson sabre asbas*, špan. *pez sabre asbas*, čín. 小帶魚 [siao tai jü (siao = malý, tai = pás, stuha, jü = ryba)], jap. オシロイタチ [oširoidači (o = malý, široi = biely, tači = meč)]. Slovenské druhové meno je motivované, obdobne ako v uvedených jazykoch, krátkou hlavou.

Rod: *Evoxymetopon* Gill, 1863 – šabl'ochvost

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *εύ* [eu] = pravý; *ὀξύς* [oxys] = ostrý; *μήτωπον* [metopon] = čelo.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvostového stebľa.

***Evoxymetopon macrophthalmus* Chakraborty, Yoshino & Iwatsuki, 2006 – šabl'ochvost okatý**

Rozšírenie: severozápadný Pacifik pri súostroví Rjúkju.

Motivácia vedeckého mena: z *gréc.* μακρός [makros] = rozsiahly, veľký; ὀφθαλμός [ofthalmos] = oko.

Národné mená: angl. *bigeye scabbard fish*, čín. 大眼窄鰭帶魚 [da jan čaj lu tai jü (*da* = veľký, *jan* = oko, *čaj* = úzky, *lu* = lebka, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)], jap. ヒレナガオオメユメタチ al. 鰭長大眼夢太刀, al. 鰭長大眼夢太刀 [hirenaga-óome-jumetači (*hire* = plutva, *naga* = dlhý, *ó* = veľký, *ome* = oko, *jume* = sen, ilúzia, *tači* = meč)].

Slovenské druhové meno je motivované vedeckým menom.

***Evoxymetopon moricheni* Fricke, Golani & Appelbaum-Golani, 2014 – šabl'ochvost akabský**

Rozšírenie: Akabský záliv Červeného mora.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Mori Chen, fotograf, novinár a potápač z Eilatu, ktorý rybu objavil.

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Evoxymetopon poeyi* Günther, 1887 – šabl'ochvost Poeyov**

Rozšírenie: v Indickom oceáne je známy pri ostrove Maurícius, v západnej časti Pacifiku z Kjúšusko-palauuského podmorského chrbta a ostrova Okinava.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Felipe Poey y Aloy (1799 – 1891), kubánsky zoológ.

Národné mená: angl. *Poey's scabbardfish*, franc. *poisson sabre latte*, špan. *tajali de Poey*, čín. 波氏窄鰭帶魚 [bo ši čaj lu tai jü (*Bo ši* = pána Bo, *čaj* = úzky, *lu* = lebka, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)], jap. ヒレナガユメタチ al. 鰭長夢太刀, al. 鰭長夢太刀 [hirenaga-jumetači (*hire* = plutva, *naga* = dlhý, *jume* = sen, *tači* = meč)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Evoxymetopon taeniatus* Gill, 1863 – šabl'ochvost pruhovaný**

Rozšírenie: v Atlantickom oceáne v Karibskom mori, v okolí Bahamských ostrovov a pri južnej Brazílii. V západnej časti Pacifiku pri ostrove Jeju-do (star. Čedžudo) južne od Kórey.

Motivácia vedeckého mena: lat. *taeniatus* = stuhovitý, stužkovitý.

Národné mená: rus. *полосатый волосохвост* [polosatyj volosochvost], angl. *channel scabbardfish*, franc. *poisson sabre canal*, špan. *tajali de canal*, čín. 條狀窄鰓帶魚 [tchiao čuang čaj lu tai jü (*tchiao čuang* = pásavý, *čaj* = úzky, *lu* = lebka, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)], jap. ユメタチモドキ al. 夢太刀擬 al. 夢太刀もどき [jumetačimodoki (*jume* = sen, *tači* = meč, *modoki* = podobný)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

Rod: *Lepidopus Goüan, 1770 – šabl'ochvost*

Syn.: *Vandellius* Shaw, 1803; *Scarcina* Rafinesque, 1810; *Ziphothea* Montague, 1811.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *λεπίς* [lepis] = šupina; *πούς* [pous] = noha.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvostového stebľa.

***Lepidopus altifrons* Parin & Collette, 1993 – šabl'ochvost vysokočelý**

Rozšírenie: západná časť Atlantického oceána od šelfu Nového Škótska (43° s. š.) až po južnú Brazíliu (35° j. š.).

Motivácia vedeckého mena: lat. *altifrons* = vysokočelý.

Národné mená: angl. *crested scabbardfish*, franc. *poisson sabre crénelé*, špan. *pez cinto encrestado*, čín. 高鰓叉尾帶魚 [kao e čcha wej tai jü (*kao* = vysoký, *e* = čelo, *čcha* = vidlica, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Lepidopus calcar* Parin & Mikhailin, 1982 – šabl'ochvost havajský**

Rozšírenie: zatiaľ známy iba z typovej lokality pri podmorskom vrchu Colahan Havajského podmorského chrbta.

Motivácia vedeckého mena: lat. *calcar* = ostroha.

Národné mená: rus. *шпоровый лепидоп* [šporovyj lepidop], angl. *Hawaiian ridge scabbardfish*, franc. *poisson sabre hawaïien*, špan. *pez cinto expolín*, čín. 卡爾叉尾帶魚 [kaer čcha wej tai jü (*kaer* = prepis latinského slova *calcar*, *čcha* = vidlica, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Lepidopus caudatus* (Euphrasen, 1788) – šabl'ochvost striebristý**

Syn.: *Trichiurus caudatus* Euphrasen, 1788; *Lepidopus argenteus* Bonnaterra, 1788; *Trichiurus ensiformis* Vandelli, 1797; *Lepidopus gouania-nus* Lacepède, 1800; *Trichiurus gladius* Holten, 1802; *Vandellius lusitanicus*

Shaw, 1803; *Scarcina argyrea* Rafinesque, 1810; *Lepidopus peronii* Risso, 1810; *Ziphotheca tetradens* Montagu, 1811; *Lepidopus xantusi* Goode & Bean, 1896; *Lepidopus lex* Phillipps, 1932.

Rozšírenie: východný Atlantik od Francúzska (ojedinele od Islandu) po Senegal (vrátane západnej časti Stredozemného mora a vzácné aj Čierneho mora) a od mysu Fria (Namíbia) a Veľrybieho chrbta až po Agulhaskú podmorskú plošinu na juhu Afriky. Tiež podmorské chrbty južnej časti Indického oceána medzi 30° až 35° j. š., okolo južnej Austrálie až po Nový Zéland v Pacifiku.

Motivácia vedeckého mena: lat. *caudatus* = chvostnatý.

Národné mená: čes. *tkaničnice stříbrtá*, poľ. *pałasz ogoniasty*, rus. *хвостатый лепидоп* al. *хвостатая рыба-сабля* [chvostatýj lepidop al. chvostataja ryba-sabl'a], slovin. *morski meč*, srb., chorv. *zmijičnjak repaš*, ukr. *риба-шабля хвостата* [ryba-šabl'a chvostata], angl. *silver scabbardfish*, nem. *Strumpbandfisch*, franc. *sabre argenté*, špan. *pez cinto*, čín. 銀色叉尾帶魚 [jin se čcha wej tai jü (*jin* = strieborný, *se* = sfarbenie, farba, *čcha* = vidlica, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *vlasochvost stužkovitý* (Činčurová – Hensel 1996) a *vlasochvost stužkový* (Hensel 2009).

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením druhu.

***Lepidopus dubius* Parin & Mikhailin, 1981 – šabl'ochvost západoafrický**

Rozšírenie: Atlantický oceán pri pobreží západnej Afriky od rovníka na juh po 14°30' j. š.

Motivácia vedeckého mena: lat. *dubius* = pochybný, neistý.

Národné mená: rus. *сомнительный лепидоп* [somnitel'nyj lepidop], angl. *doubtful scabbardfish*, franc. *poisson sabre énigme*, špan. *pez cinto enigma*, čín. 西非叉尾帶魚 [si fej čcha wej tai jü (*si fej* = západoafrický, *čcha* = vidlica, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením.

***Lepidopus fitchi* Rosenblatt & Wilson, 1987 – šabl'ochvost tmavý**

Rozšírenie: východná časť Tichého oceána od mysu Kiwanda (Oregon, 45° s. š.) po Kalifornský záliv a od Kolumbie (5° s. š.) po južné Peru.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. John Edgar Fitch (1918 – 1982), americký morský biológ a ichtyológ.

Národné mená: angl. *Fitch's scabbardfish*, franc. *poison sabre tyatagan*, špan. *pez cinto de Fitch*, čín. 菲氏叉尾帶魚 [fej ši čcha wej tai jü (*fej ši* = pána Feja, *čcha* = vidlica, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Lepidopus manis* Rosenblatt & Wilson, 1987 – šabl'ochvost galapágsky**

Rozšírenie: známy iba z okolia ostrova Isabela v Galapágoch.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *Manes* = duše zomretých predkov, bohovia podsvetia, mánovia.

Národné mená: angl. *ghost scabbardfish*, franc. *poison sabre fantôme*, špan. *pez cinto fantasma*, čín. 魔形叉尾帶魚 [mo sing čcha wej tai jü (*mo* = zlý duch, démon, čert, *sing* = podoba, -ovitý, *čcha* = vidlica, *wej* = chvost, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

Rod: *Tentoriceps* Whitley, 1948 – šabl'ochvostovec

Syn.: *Pseudoxymetopon* Chu & Wu, 1962.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *tentorium* = stan; *-ceps* = -hlavý.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvosta podobného na šabl'ochvosty rodu *Lepidopus*.

***Tentoriceps cristatus* (Klunzinger, 1884) – šabl'ochvostovec hrebenatý**

Syn.: *Trichiurus cristatus* Klunzinger, 1884; *Pseudoxymetopon sinensis* Chu & Wu, 1962.

Rozšírenie: Indický oceán a západná časť Pacifiku od Červeného mora a Mozambického prielivu po východnú Austráliu a Japonsko.

Motivácia vedeckého mena: lat. *cristatus* = hrebeňovitý, chocholovitý.

Národné mená: rus. *гребенчатый волосохвост* [grebenčatyj volosochvost], angl. *crested hairtail*, nem. *Kamm-Haarschwanz*, franc. *poisson sabre manchot*, špan. *pez sable cuchilla*, čín. 狹顛帶魚 [sia lu tai jü (*sia* = úzky, *lu* = hlava, lebka, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)], jap. カンムリダチ al. 冠太刀 [kanmuridači (*kanmuri* = členka, diadém, *tači* = meč)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Podčeľad': *Trichiurinae* – vlasochvostorodé

Motivácia vedeckého mena: gréc. *τριχίον* [trichion] = vlások; *οὐρά* [oura] = chvost; v zoologickej nomenklatúre sa obligátne označuje názov podčeľad' e príponou *-inae*.

Slovenské pomenovanie podčeľade je utvorené z koreňa podstatného (rodového) mena *vlasochvost*, spájacej morfémy *-o-* a prípony *-rodé* v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovia živočíchov (Hensel a i. 1987).

Rod: *Demissolinea* Burhanuddin & Iwatsuki, 2003 – vlasochvost

Motivácia vedeckého mena: z lat. *demissus* = nízko položený; *linea* = čiara.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvosta.

***Demissolinea novaeguineensis* Burhanuddin & Iwatsuki, 2003 – vlasochvost novoguinejský**

Rozšírenie: známy len z typovej lokality pri ostrove Dolak ležiacom pri juhozápadnom pobreží ostrova Nová Guinea.

Motivácia vedeckého mena: lat. *novaeguineensis* = novoguinejský.

Národné mená: angl. *New Guinean hairtail*, čín. 新幾內亞新月帶魚 [sin-t'ineja sinjüe tai jü (*sin-t'ineja* = novoguinejská, *sinjüe* = nov mesiaca, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Rod: *Lepturacanthus* Fowler, 1905 – vlasochvost

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *λεπτος* [*leptos*] = tenký, úzky; *ὄψρα* [*oura*] = chvost; *ἄκανθα* [*akantha*] = trň, bodliak.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvosta.

***Lepturacanthus pantului* (Gupta, 1966) – vlasochvost koromandel-ský**

Syn.: *Trichiurus pantului* Gupta, 1966.

Rozšírenie: Bengálsky záliv od estuáru rieky Huglí až po Manársky záliv pri východoindickom pobreží v severnej časti Indického oceána.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Vedurumundi R. Pantulu, indický expert na environmentalistiku a rybárstvo.

Národné mená: rus. *лептуракант* [*lepturakant*], angl. *Coromandel hairtail*, franc. *poisson sabre becune*, špan. *pez sable coromandélico*, čín. 潘氏沙帶魚 [fan ši tai jü (*fan ši* = pána Fana, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Lepturacanthus roelandti* (Bleeker, 1860) – vlasochvost bornejský**

Syn.: *Trichiurus roelandti* Bleeker, 1860

Rozšírenie: západný Pacifik pri ostrove Borneo.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. J. W. Roelandt, lekárnik a zberateľ zo Sinkawangu na západe ostrova Borneo.

Národné mená: čín. 羅氏沙帶魚 [luo ši tai jü (*luo ši* = pána Luo, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Lepturacanthus savala* (Cuvier, 1829) – vlasochvost savala**

Syn.: *Trichiurus savala* Cuvier, 1829; *Trichiurus armatus* Gray, 1831.

Rozšírenie: severná časť Indického oceána (od Indie po Mjanmarsko, Thajsko a Malajziu) a západná časť tropického Pacifiku od Číny po Filipíny a Novú Guineu.

Motivácia vedeckého mena: meno tohto druhu v tamilčine znie *savalai*.

Národné mená: poľ. *palasz sawala*, rus. *малоголовый лептуракант* [malogolovyj lepturakant], angl. *savalani hairtail*, franc. *poisson sabre cimeryre*, špan. *pez sable savalai*, čín. 沙帶魚 [ša tai jü (*ša* = pieskový, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je prevzaté vedecké meno.

Rod: *Trichiurus* Linnaeus, 1758 – vlasochvost

Syn.: *Enchelyopus* Bleeker, 1862; *Lepturus* Gill, 1863.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *τριχίον* [trichion] = vlások; *ὄψα* [oura] = chvost.

Slovenské rodové meno je motivované tvarom chvosta.

***Trichiurus auriga* Klunzinger, 1884 – vlasochvost perlovobiely**

Rozšírenie: severná časť Indického oceána od Červeného mora po západné pobrežie Indie a Timorské more v západnom Pacifiku.

Motivácia vedeckého mena: lat. *auriga* = kočiš (pre bičovitý chvost).

Národné mená: angl. *pearly hairtail*, franc. *poisson sabre brochet*, špan. *pez sable perla*, čín. 珍帶魚 [čen tai jü (*čen* = perla, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované sfarbením.

***Trichiurus australis* Chakraborty, Burhanuddin & Iwatsuki, 2005 – vlasochvost západoaustrálsky**

Rozšírenie: západný Pacifik pri Austrálii.

Motivácia vedeckého mena: lat. *australis* = južný (aj austrálsky).

Národné mená: čín. 澳洲帶魚 [aočou tai jü (*aočou* = austrálsky, *tai* = pás, *stuha*, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Trichiurus brevis* Wang & You, 1992 – vlasochvost krátky**

Syn.: *Trichiurus minor* Li, 1992.

Rozšírenie: severozápadný Pacifik, Juhočínske more.

Motivácia vedeckého mena: lat. *brevis* = krátky, malý.

Národné mená: angl. *Chinese short-tailed hairtail*, čín. 短帶魚 [tuan tai jü (*tuan* = krátky, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Trichiurus gangeticus* Gupta, 1966 – vlasochvost gangský**

Syn.: *Lepturacanthus serratus* Dutt & Thankam, 1967

Rozšírenie: Bengálsky záliv od estuáru rieky Huglí až po Manársky záliv pri východoindickom pobreží v severnej časti Indického oceána.

Motivácia vedeckého mena: lat. *gangeticus* = gangský.

Národné mená: angl. *Ganges hairtail*, franc. *poisson sabre du Gange*, špan. *pez sable del Ganges*, čín. 恆河帶魚 [kchengche tai jü (*kchengche* = Ganga, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Trichiurus lepturus* Linnaeus, 1758 – vlasochvost šabl'ovitý**

Syn.: [*Trichurus lepturus*; *Trichyurus lepturus*]; *Clupea haumela* Forsskål, 1775 [*Trichiurus haumela*; *Trichiuris haumela*]; *Trichiurus argenteus* Shaw, 1803; *Trichiurus lepturus japonicus* Temminck & Schlegel, 1844 [*Trichiurus japonicus*; *Trichiurus japonicus*]; *Trichiurus lajor* Bleeker, 1854; *Trichiurus malabaricus* Day, 1865; *Trichiurus coxii* Ramsay & Ogilby, 1887; *Trichiurus nitens* Garman, 1899.

Rozšírenie: v tropickom až miernom pásme všetkých oceánov.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. λεπτος [*leptos*] = tenký, úzky, štíhly, drobný, slabý; οὐρά [*oura*] = chvost.

Národné mená: čes. *tkaničnice atlantská*, poľ. *pałasz*, rus. *обыкновенная рыба-сабля* [obyknovennaja ryba-sabl'a], slovin. *mečak*, srb., chorv. *zmi-jčnjak sabljaš*, angl. *largehead hairtail*, nem. *Degenfisch* al. *Haarschwanz*, franc. *poisson sabre commun*, špan. *pez sable*, čín. 高鱗帶魚 [kao čchi tai jü (*kao* = vysoký, *čchi* = plutva, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)], jap. タチウオ al. 太刀魚 [*tačiuo* (*tači* = meč, *uo* = ryba)].

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *štetochvost striebristý* (Klačko 1971).

Slovenské druhové meno je motivované tvarom tela.

***Trichiurus margarites* Li, 1992 – vlasochvost perlový**

Rozšírenie: severozápadný Pacifik pri Japonsku.

Motivácia vedeckého mena: gréc. *μαργαρίτης* [margarites] = perla.

Národné mená: čín. 珠帶魚 [ču tai jü (ču = perleťový, tai = pás, stuha, jü = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

***Trichiurus nanhaiensis* Wang & Xu, 1992 – vlasochvost juhočínsky**

Rozšírenie: Juhočínske more.

Motivácia vedeckého mena: podľa čínskeho názvu Juhočínskeho mora – *Nanhai* [= Južné more].

Národné mená: čín. 南海帶魚 [nanhai tai jü (*nanhai* = Juhočínske more, tai = pás, stuha, jü = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Trichiurus nickolensis* Burhanuddin & Iwatsuki, 2003 – vlasochvost severoaustrálsky**

Rozšírenie: Indický a Tichý oceán pri západnej a severnej Austrálii.

Motivácia vedeckého mena: podľa zálivu Nickol Bay v západnej Austrálii.

Národné mená: angl. *Australian short tailed hairtail*, čín. 澳洲短尾帶魚 [aočou duan wei tai jü (*aočou* = austrálsky, *duan* = krátky, *wej* = chvost, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Trichiurus russelli* Dutt & Thankam, 1967 – vlasochvost Russelov**

Rozšírenie: Indický a Tichý oceán od východného pobrežia Indie cez Bengálsky záliv až po severnú časť Thajského zálivu.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Barry C. Russell, emeritný kurátor rýb múzea Severného teritória v meste Darwin v Austrálii.

Národné mená: angl. *short-tailed hairtail*, čín. 勒氏帶魚 [le ši tai jü (*le ši* = pána Le, *tai* = pás, stuha, *jü* = ryba)].

Slovenské druhové meno je kalkom vedeckého mena.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (52)

RUDOLF KRAJČOVIČ †

porub, m., **poruba**, f. priestor vyrúbaného lesa, výrub lesného porastu, drevo získané stínaním lesného porastu, od koreňa *rub-* (v slovese *rúbať*) bez príp. alebo s príp. *-a* a predp. *po-* vo význame „dokončenie činnosti, po skončení niečoho“, v sloven. v lesníctve *poruba* odstraňovanie obyčajne vyschýnajúcich stromov, v baníctve známe slovo *porub* ako miesto, kde sa dobýva hornina, apel. *poruba* hist. doložené len ako názov osady vzniknutej na mieste porubu, prípadne v jeho blízkosti v 14. stor., apel. *porub* doložené vo významoch „vyrubená daň alebo iný poplatok“ v 16. stor., „vyrubenie dane alebo iného poplatku“ v 18. stor., HSSJ IV. 128 n, (k názvu porov. morav. názov *Poruba*, poľ. názov *Poręba* a i.); p. heslá *rúbať*, *porúbať*. – *Poruba* 1430, *Poruba* 1773, *Poruba* 1808, *Poruba* 1920, dnes *Poruba*, obv. Prievidza; názov podľa polohy obce založenej v blízkosti vyrúbaného lesa, prípadne kde sa vytínal vyschnutý alebo vysychajúci lesný porast, výklad potvrdzuje údaj z dejín obce o povinnosti obyvateľov dodávať drevo pre potreby blízkej huty (VSO II. 427); hist. názov *Poruba* sa ustálil už v stredoveku.

V slovenskej toponymii vznikli početné názvy obcí *Poruba* s rozličnými orientačnými prívlastkami, napr. *Poruba pod Vihorlatom* (hist. *Nemecká Poruba* s dokl. *Nemethporuba* 1418, *Nemecká Poruba* 1920), *Dolná Poruba* (*Poruba* 1355, *Dolna Poruba* 1773), *Horná Poruba* (*Poruba* 1355, *Horna Poruba* 1773), *Kamenná Poruba* (*Kamenna Poruba* 1598, *Kamenná Poruba* 1808) a ďalšie.

porúbať, verb. sekerou poroztínať, posekať, tak dnes v sloven. i v náreč. (v stčest. *porubati*, *porubiti* posekať i povytínať lesný porast, poľ. *porąbac* atď.)

porúbka, f., zdrob. apel. menší priestor vyrúbaného lesa, od apel. *porub-* zdrob. príp. *-ka*; p. hesl. *porub.* – *Porupka* 1451, *Porubka* 1773, *Porubka* 1808, *Porúbka* 1920, dnes *Porúbka*, obv. Humenné; názov motivovaný menším priestorom vyrúbaného lesa, ktorý bol po vyklčovaní zúrodnený, prípad. malou osadou pri rúbanisku; výklad potvrdzuje údaj z dejín obce, že obyvatelia sa v minulosti okrem poľnohospodárstva venovali práci v lesoch a doma zhotovovali výrobky z dreva (VSO II. 427); názov v zdrobnenej podobe *Porúbka* sa zaužíval už v stredoveku. – *Porwbka* 1437, *Porubka* 1773, *Porubka* 1808, *Porúbka* 1920, dnes *Porúbka*, obv. Bardejov; názov motivovaný menším priestorom rúbaniska neskôr vyklčovaného a zúrodneného alebo malou osadou pri vyrúbanom lese, hist. názov v zdrobnenej podobe *Porúbka* sa ustálil už v stredoveku.

posádka, f. strážny oddiel obyčajne so základňou pri dôležitých strategických miestach, pri významných objektoch a pod., v sloven. *posádka*, v náreč. *vojenská posádka*, apel. doložené v 18. stor., HSSJ IV. 139 (stčes. *posádka* má aj význam „miesto posádky, pevnôstka“, MSČS 380, blízke srb., chorv. *posada* vojenská posádka atď.). – *Posatka* 1671, *Poszatka* 1773, *Posádka* 1808, *Posádka* 1920, dnes *Posádka*, obec je zlúčená so susednou obcou Dvorníky, obv. Hlohovec; motiváciou vzniku názvu bola strážna posádka s úlohou strážiť strategický brod cez blízky Váh; výklad potvrdzuje blízka strážna hradba maďar. nazývaná *Szolgagyör* so záznamom z r. 1277 (*terra Illmer castri Zolgagyeriensis*) vo voľnom preklade „stráž, ktorú vykonáva posádka služobného hradu alebo vojaci povolávaní zo širšieho okolia“; túto skutočnosť potvrdzuje známy poznatok, že strážnu posádku hradu tvorili vojaci z viacerých uhorských žúp (VSO II. 428); názov v hist. podobe *Posádka* sa ustálil už v stredoveku a ako časť obce Dvorníky sa používa aj dnes.

potok, m., **potoky**, m. pl. menší vodný tok, v sloven. *potok*, v náreč. aj *potek*, apel. *potok* doložené v 15. stor., HSSJ IV. 195 (stčes. *potok* prúd, prameň, prenes. hojnosť, čes. *potok*, poľ. *potok* atď.), k názvu morav. názvy *Bílý Potok*, *Vysoký Potok*, *Zlatý Potok*, MJMS II. 292 n); p. heslá *potôčik*, *tok*. – *Dobrapataka* 1323, *Pothok* 1559, *Dobro Pataka* 1610, *Potok* 1773, *Potok* 1808, *Dobrý Potok* 1920, *Potok* 1927, dnes *Potok*, obv. Rimavská Sobota; názov motivovaný menším vodným tokom v blízkosti založenej obce; obec vznikla v doline prítoku rieky Blh, to potvrdzuje výklad; podľa hist. dokl.

obec mala v stredoveku okrem názvu bez prívlastku aj názov s prívlastkom v podobe *Dobrý Potok* (porov. maďar. záznam z r. 1323 *Dobrapataka*) zrejme podľa toho, že jeho tok bol pokojný, čistý, bez vodnej buriny, prípadne bez kameňov v koryte, alebo využívaný na polievanie pôdy v jeho blízkosti, na máčanie konopí a pod.; z názvov *Potok*, *Dobrý Potok* sa zaužíval názov bez prív. *Potok*. – *Medekus* 1273, *Medekus Potoka* 1286, *Potok* 1773, *Potok* 1808, *Potok* 1920, dnes *Potok*, obv. Ružomberok; názov podľa menšieho vodného toku nazývaného dnes *Potok*, ktorý preteká dolinou horského chotára (s n. v. 523 – 714 m); podľa hist. dokl. sa obec v stredoveku nazývala *Medokýš* (porov. dokl. z r. 1273 *Medekus*, z r. 1286 *Medekus Potoka*), názov utvorený od apel. *medokýš* minerálka s kyslou príchut'ou, tento názov mohol byť motivovaný blízkymi prameňmi minerálnej vody dnes v chotári susednej obce Bobrovník (VSO I. 173); z názvov *Medokýš Potok* a *Potok* sa zaužíval názov *Potok*. – *Potaczky* 1551, *Potoky* 1572, *Potoka* 1773, *Potoky* 1808, *Potoka* 1920, *Potoky* 1927, dnes *Potoky*, obv. Stropkov; názov podľa potoka, ktorý preteká dolinou chotára; najstarší záznam možno čítať *Potočky* (*Potaczky* 1551), čiže ako názov v zdrob. forme (viac v hesle *potôčky*), záznamy s konc. *-a Potoka* (1773, 1920) mohli vzniknúť vplyvom apel. *osada*, *dedina* alebo z predložkových tvarov *z Potoka*, do *Potoka*, napokon záznamy *Potoka* mohli vzniknúť vplyvom maďarčiny (porov. maďar. názvy obce *Potoka*, *Pataki*), no v slovenskom prostredí sa názov ustálil v tvare pl. *Potoky*.

Na Slovensku vzniklo viac názvov v tvare sg. *Potok* s orientač. prív. , napr. *Babin Potok* (*Babapathaka* 1334), obv. Prešov, *Oravský Biely Potok* (*Byely Potok* 1593), obv. Dolný Kubín, *Ruský Potok* (*Potok* 1635, *Ruský Potok* 1808), obv. Humenné a i.

potôčik, m., zdrob. apel. malý vodný tok, expr. o menšom potoku s príjemným žblnkotavým tokom a pod., v sloven. *potôčik*, v náreč. i *potôčok*, apel. doložené v tvare *potôček* v 17. stor., *potôčok* v 18. stor., HSSJ IV. 196 (stčes. *potôček* potôčik, pramienok, čes. *potůček*, poľ. *potoczek* atď.), k názvu poľ. názov *Potoczek*, Koz. Bad. II. 192); p. heslo *potok*. – *Patachko* 1567, *Potoczka* 1773, *Potočka* 1920, *Potočky* 1927, *Potôčky* 1948, dnes *Potôčky*, obv. Stropkov; názov motivovaný malým žblnkotavým vodným tokom; pravdepodobnosť výkladu podporuje skutočnosť, že obec dnes leží pri potoku, pri ktorom vznikla (VSO II. 428); najstarší záznam je pomadžarčený,

záznamy v prepise *Potôčka* mohli vzniknúť vplyvom apel. *osada, dedina*, prípad. z predložkových spojení *z Potôčka, do Potôčka*, no najstarší záznam mohol vzniknúť chybou pisára; novšou úpravou vznikol názov v tvare pl. *Potôčky* a takto sa zaužíval.

potôňa, f., topon. apel. miesto pri zavodnenej priehlbine, kde sa voda točí, víri, prípadne v pomalom potoku, v jazere a pod., od apel. *tôňa* vo význame „priehlbina v pomalom riečnom toku, kde sa voda víri“, blízke vo výchsl. náreč. *toňa, tonica* miesto, kde tečie voda pomaly, v náreč. známe aj sloveso *toniť sa víriť*, točiť sa (Kál. 717), s predp. *po-* vo význame „pri, v blízkosti“ (stčes. *tóně močiar*, dnes čes. *tůně*, stpol. *tonia*, dnes pol. *toń* vír, hĺbočina, k názvu porov. pol. názov *Tonia, Zatony*, Koz. Bad. II. 411, 529 atď., k názvu p. St. SJ II. 457 s lit.); p. heslo *tona*. – *Potun, alia villa Potun* 1250, *Superior Potun* 1255, *Felsew Pathon* 1435, *Lögör-Patony* 1773, *Lögér-Patony* 1808, *Lögérpatony* 1920, *Horná Potôň* 1927, Dnes *Horná Potôň*, obv. Dunajská Streda; názov motivovaný polohou obce založenej pri hĺbočine vo vodnom toku, v jazere, v močiaroch a pod.; výklad potvrdzuje ráz nížinného chotára (s n. v. 117 – 121 m) s močaristými priehlbunami a riečnymi nánosmi na pieskových a štrkových plochách v blízkosti Dunaja; hist. záznamy sú pomad'arčené s maďar. prívlastkom *Felső* (Horný) v r. 1435, s lat. *Superior* (Horný) z r. 1255, s pomad'arčeným prív. *Lögör, Lögér* (s hist. záznamom *Leugerpathon* z r. 1435), zrejme od sloven. hist. apel. *Lugor*, to od apel. *lug* (psl. *loggъ*, dnes sloven. *luh* vo význame „háj pri močaristom teréne“, k názvu porov. pol. názov *Łęgorz*, uvádza sa s výkladom v diele St. SJ II. 273 s lit.), v sloven. prostredí sa ustálil názov s orientačným prív. v spojení *Horná Potôň*.

V širšom okolí Dunajskej Stredy sa nachádza viac názvov *Potôň* s orientačným prív., napr. *Orechová Potôň* (s hist. maďar. záznamom *Gyospathon* v r. 1367), *Benkova Potôň* (*Benkepathon* 1439), dnes časť obce *Horná Potôň*, *Čečínska Potôň* (*Czecenpathon* 1441), dnes časť obce *Horná Potôň* a i.

potvor, m., **potvorica**, f., topon. apelatíva ochranná stavba v stredoveku pred vstupom do hradu, do zámku, dnes do väčšej budovy, do domu a pod., od koreňa *tvor* (v slovách *tvorba, tvoriť*) s predp. *po-* vo význame „pri, v blízkosti“ alebo aj so zdrob. príp. *-ica* (ako v slovách *izbica, stolica*); v sloven. najbližšie apel. *pítvor* (zo slova *prítvor*) vo význame „vstupná miestnosť, otvorená chodba do domu“ a pod.; stslovan. *prítvor* prístavba, podobne strus.

prytvor, Vas. III. 367, poľ. *przytvór* atď., k názvu porov. zaniknutý morav. názov *Potvorice*, dnes *Poddvorov*, MJMS 294, tu sa názov vykladá z osob. mena *Potvor-* od apel. *potvora*, no jeho premena na *Poddvorov* (s predp. *pod-* pri, v blízkosti a so slovom *dvor*) naznačuje, že bližšie je výklad vyššie uvedený; p. heslá *tvorba*, *tvoriť*. – *Potworich*, *Potuorch* 1263, *Pathwaricz* 1348, *Potworicze* 1773, *Potworce* 1808, *Potvorice* 1920, dnes *Potvorice*, obv. Nové Mesto nad Váhom; názov motivovaný predsunutou ochrannou palisádou v blízkosti hradu, prípad. stavbou pri prechode cesty brodom cez Váh a následne k hradným valom; výklad potvrdzuje názov blízkej obce *Hrádok* (pôvodne *Hradník* s hist. dokl. *Harranuk* 1246, *Hradnuk* 1348), pri ktorom archeológovia objavili valy hradu a iné cenné predmety z veľkomo-ravského obdobia (VSO I. 453, VSN 84); najstaršie záznamy možno čítať *Potvorica* i *Potvorec* (porov. *Potworich*, *Potuorch* 1263), z nich toponymickou príp. pl. *-ice* sa utvorila dnešná podoba názvu *Potvorice*.

povinný, -á, -é, adj. kto má povinnosť niečo urobiť, kto musí splniť záväzok, od koreňa *-vin-* (v apel. *vina*) s predp. *po-* vo význame „následne, po niečom“ s adj. príp. *-ný*, *-ná*, *-né*, v sloven. *povinný*, v náreč. i *povino-vatý* majúci povinnosť, záväzok, men. adj. *povinen* doložené v 16. stor., adj. *povinný* v 17. stor., HSSJ IV. 219 n (stčes. *povinný*, *povino-vatý* vo význame „dlhý“, čes. *povinen*, poľ. *powinien* atď.); p. heslo *vina*. – *Povina* 1438, *Powyne*, *Povina* 1507, *Powinna* 1598, *Powinna* 1773, *Povina* 1808, *Povina* 1920, *Povina* 1927, dnes *Povina*, obv. Kysucké Nové Mesto; názov motivovaný povinnosťou obyvateľov obce v čase raného rozvoja plniť si panstvom určené záväzky (obec od založenia a v období raného rozvoja patrila hradnému panstvu Budatín), mohli to byť dávky z výsledkov práce, ktorej sa v stredoveku obyvatelia venovali, z pastierstva, chovu dobytká, z práce v lesoch, zo zhotovovania výrobkov z dreva a pod. (VSO II. 434); z hist. záznamov názvu obce *Povina*, *Povinná* novšie sa úradne stanovil názov *Povina*.

povraz, m. dlhý, hrubší zväzok spletený z pevnejších konopných alebo ľanových vlákien, v sloven. *povraz*, v náreč. i *provaz*, apel. *povraz* doložené v 17. stor., HSSJ IV. 225 (stčes. *povraz*, čes. *provaz*, poľ. *powróz*, slovin. *povraz* atď.); p. heslo *povrazník*.

povrazník, m. remeselník zhotovujúci povrazy, od apel. *povraz* činnosť. príp. *-ník* (ako v slovách *robotník*, *pracovník*), v sloven. *povrazník*, v náreč.

i *povrazár*, apel. *povrazník* doložené v 17. stor., HSSJ IV. 225 (čes. *provazník*, poľ. *povroźnik* atď.); p. heslo *povraz*. – *Powraznik* 1424, *Zailerdorff* 1467, *Powraznyk* 1536, *Povraznyik* 1773, *Povraznik*, *Prowaznik* 1808, *Povraznik* 1920, dnes *Povrazník*, obv. Banská Bystrica; názov motivovaný osadníkom, ktorý sa venoval zhotovovaniu povrazov; výklad potvrdzuje údaj z dejín obce, že v minulosti mali v obci príbytky povrazníci, ktorí zhotovovali povrazy pre bane v Ľubietovej a na Starých Horách (VSO II. 434), napokon výklad má oporu v nem. zázname názvu obce v prepise *Seilerdorf* (*Zailerdorff* 1467) vo voľnom preklade osada, dedina s príbytkom povrazníka (nem. názov utvorený z apel. *Seiler* povrazník a *Dorf* dedina, obec); sloven. hist. názov v tvare sg. *Povrazník* sa ustálil už v stredoveku.

pozdica, f., topon. apel. niečo v blízkosti steny, múru, pri ochrannom múre, od koreňa *-zd-* v tvaroch hist. apel. *zed'* (porov. tvar *zdi*) s predp. *po-* vo význame „v blízkosti, pri“ a príp. miesta *-ica* (ako v slovách *pivnica*, *vážnica*), v sloven. dnes *stena* (apel. zachované v stčest. *zed* stena, dnes v češt. *zed'*, gen. *zdi*, apel. známe aj v srb., chorv. v podobe *zid* stena, v náreč. i *zad*, Skok III. 653), napokon od koreňa *zd-* bolo utvorené aj apel. *zdun* vo význame „hrnčiar“ (známe v poľ., Brück. 650, v poľ. sú známe aj názvy *Zdunów*, *Zduny*, Koz. Bad. II. 538); p. heslo *zdati*. – *Pazdics* 1315, *Pazdycz* 1335, *Pazdics*, *Pozdissowcze* 1773, *Pazdits* 1863, *Pozdišovce* 1920, dnes *Pozdišovce*, obv. Michalovce; názov motivovaný polohou obce založenej v blízkosti múru z tehál alebo z kameňa, prípad. pri múre v chránenom priestore; výklad potvrdzujú údaje z dejín obce, podľa ktorých mala obec v stredoveku ráz uzavretej pevnôstky a bol pri nej aj hrad (VSO II. 435), napokon realnosť výkladu potvrdzuje aj skutočnosť, že v stredoveku bola v obci rozvinutá hrnčiarska a kachliarska výroba (cit. VSO II.), čiže remeslá, pri ktorých priestor činnosti a sklad spotrebného materiálu a výrobkov boli chránené silným plotom alebo múrom (k tomu porov. strus. apel. *zbdz* s významom „hlina“, t. j. materiál potrebný na výrobu hrnčiarskych výrobkov, prípad. na stavbu stien nabíjaním, p. Mch. 714); z hist. názvu *Pozdica* (porov. záznamy *Pazdics* z r. 1315, *Pazdits* z r. 1863 a maďar. názov obce *Pazdicz*) novšou príp. *-iš* (možno v domnení, že ide o osobné meno typu *Daniš*, *Gabriš*) a topon. príp. pl. *-ovce* vznikla dnešná podoba názvu *Pozdišovce*, ktorá sa zaužívala.

prača, f., topon. apel. základňa posádky vojakov, ktorých povinnosťou bolo v stredoveku v čase potreby na obranu strategickú oblasť alebo na

obranu hradného areálu použiť prakostroje na vrhanie väčších kameňov, horiacich fakieľ a pod. (z psl. *prakja* zmenou *kj* na *č*); p. heslá *Pračane*, *prak*, *prakyňa*. – *Pracha* 1523, *Pracsa* 1773, *Prácsa* 1808, *Vajnory* 1920, dnes *Vajnory*, časť hlavného mesta Bratislavy; názov motivovaný základňou posádky vrhačov kameňov, ohnivých fakieľ, prípad. iných zápalných predmetov použitím prakostrojov; neskôr hist. obec Prača splynula so susednou obcou Vajnory (porov. dokl. *Pracsa*, *Wajnor*, *Weinar* 1773, Maj. NO 71).

Pračane, pl. ľud. živý názov prakovníkov vybavených stredovekými prakostrojmi, vrhačmi kameňov, prípad. horiacich predmetov na ochranu strategického areálu blízkeho Bratislavského hradu, od hist. apel. *prak-* kolekt. obyvateľ. príponou -'ane (s hist. zmenou *kj* na *č*); p. heslá *prača*, *prak*, *prakyňa*. – *Parachan* 1237, *Weynarn sive Barachan* m. *Parachan* 1317, *Wajnor* 1773, *Vajnory* 1920, obec je dnes časťou hlavného mesta Bratislavy; pôvodný názov bol motivovaný príbytkami prakovníkov, ktorých povinnosťou bolo v časoch potreby chrániť areál Bratislavského hradu vrhaním kameňov, horiacich fakieľ a pod.; názov už v stredoveku splynul s názvom obce Vajnory (p. dokl. z r. 1313 *Weynarn sive Barachan* m. *Parachan*) azda už s topon. príp. -'any; p. heslá *prak*, *prakyňa*.

LITERATÚRA

Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna 1957.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán, Bratislava: Veda 1991 – 2008.

Kál. – KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Koz. Bad. I. – II. – KOZIEROWSKI, Stanisław: Badania nazw topograficznych. I. – II. Poznań: nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1921 – 1922.

Kr. VSJD – KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2009.

Maj. NO – MAJTÁN, Milan: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1972.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968.

MJMS I. – II. – HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I. – II. Praha: Academia 1970 – 1980.

MSČS – BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

SKOK I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974.

St. SJ II. – STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. II. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka. I. – IV. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo PROGRESS 1964 – 1973.

VSNS – Významné slovanské náleziská na Slovensku. Editor B. Chropovský. Bratislava: Veda 1978.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977 – 1978.

SKRATKY

adj. – adjektívum, adjektívny; a i. – a iné; apel. – apelatívum; a pod. – a podobne; atď. – a tak ďalej; cit. – citovaný; čes. – český, český jazyk; češt. – čeština; činnosť. – činnosť; dokl. – doklad; expr. – expresívny; f. – femininum; gen. – genitív; hist. – historický; chorv. – chorvátsky, chorvátčina; kolekt. – kolektívny, konc. – koncovka; lat. – latinský; lit. – literatúra; ľud. – ľudový; m. – meter; m. – maskulínium; m. – namiesto, miesto; maďar. – maďarský; men. adj. – menné adjektívum; morav. – moravský; n. – nasledujúci; n. v. – nadmorská výška; napr. – napríklad; náreč. – nárečie; nem. – nemecký; obv. – obvod; obyvat. – obyvateľský; orientač. – orientačný; p. – pozri; pl. – plurál; poľ. – poľský, poľský jazyk; porov. – porovnaj; predp. – predpona; príp. – prípona; prípad. – prípadne; prívl. – prívlastok; prasl. – praslovanský, praslovančina; r. – rok; sg. – singulár; sloven. – slovenský, slovenčina; slovín. – slovinský, slovinčina; srb. – srbský, srbčina; stčes. – staročeský; stčest. – stará čeština; stor. – storočie; stpoľ. – staropoľský; strus. – staroruský; stslovan. – staroslovanský; t. j. – to jest; topon. – toponymický; topon. apel. – apelatívum vyskytujúce sa len v názve osobitnou formou; verb. – verbum; výchsl. náreč. – východoslovenské nárečie; zdob. – zdobnený; zdob. príp. – zdobňovacia prípona

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Strom alebo drevo?

LUBICA DVORNICKÁ

Tak isto ako slnko a dážď, aj stromy sú pre nás niečím úplne samozrejým a prirodzeným. Sú témou košatou s mnohými letokruhmi. Koľko metafor, koľko prirovnaní by sme mohli použiť! Stromy vždy boli a sú inšpiráciou pre mnohých umelcov a „rastú“ naozaj vo všetkých druhoch umenia. Na stromy nezabudli ani majstri slova. *Na stromy píšem si a o stromoch aj vravím* – takto píše Ján Smrek vo svojich Stromoch. Pripomeňme si ešte kúsok:

*Po všetkých pevninách
vidíš ich držať stráže,
strom o strom opretý,
ako im zákon káže.*

Hoci ich život môže byť oveľa dlhší ako ľudský, predsa sa nájde medzi človekom a stromom mnoho paralel. Ľudia si to všimli už dávno. Aj v archíve nárečových textov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV je o tom dôkaz v prepise nahrávky z roku 1969 z obce Lešť (o. Modrý Kameň). Výrečná informátorka s poetickým vyjadrovaním takto porovnáva stromy a ľudí: *Añi ťen strom, kod ho presad'ia do druhej zeme, uš tag ňerasťie, ako riasou, aňi tag ňerod'í. A tag aňi mi, čo zme rostrat'eni po sveťe, ñigda ñezabudñeme na svoju d'ed'inku. Kim eš'ťe mi stari žijeme, žd'i si bud'eme spominat'i na našu Lešť. Čo bola aj chudobná d'ed'ina, aľe tam nám bolo šetkim dobre.*

Ved' stromy celkom ako ľudia vyrastajú zo semienka. To nám dokladá aj frazéma zo zbierky A. P. Zátureckého *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* (SPPÚ), lebo *zo zrna vyrastá strom celý*. Rovnako ako človek a ľudský jazyk, aj stromy sa s plynúcim časom vyvíjajú a menia. Rastú v spoľocen-

Text vznikol pri riešení grantového projektu VEGA č. 2/0105/14 *Slovník slovenských nárečí*.

stvách, ale aj ako solitéry. Spríjemňujú nám život v mestách a na dedinách. Nenahraditeľné sú aleje stromov popri cestách, stromy dotvárajú ráz krajiny ako lesné spoločenstvá. Očaria nás svojou krásou, sme im vďační za ich kyslíkový dych, za strechu nad hlavou, teplo v zime, množstvo krásnych alebo užitočných predmetov vyrobených z ich tela, za hudbu, ktorá zaznie z drevených hudobných nástrojov, za papier, za farby lístia na jeseň a kvetinnové záľahy na jar, za chutné a výživné plody a ochranu pred vetrom alebo dažďom, za tiché šumenie a letný tieň. Za mnohé ešte môžeme byť stromom vďační.

So stromami sa spájajú rôzne predstavy, konali sa pri nich mnohé obrady, sú dôležitými symbolmi v mytológii a rozprávkach. Ak začneme od Adama, veľmi rýchlo sa dostaneme k *stromu poznania dobrého a zlého*, z ktorého Adam a Eva okúsili zakázané ovocie a trestom za ich neposlušnosť bolo vyhnanie z raja. Blízko tohto stromu (priamo v strede biblického raja) rastie aj *strom života*, cestu k nemu však po ľudskom hriechu strážia cherubíni a vytasený ohňový meč.

V gréckej mytológii sa odmeny dočkala dobrota Filemona a Baucis, manželov, ktorí spolu žili od mladí v svornosti a láske. Hoci bývali v najchudobnejšej chalúpke v údolí plnom bohatých hospodárstiev, iba oni prichýlili božského Dia a Herma, keď prestrojení za pozemšťanov skúmali, či sú ľudia dobrí alebo zlí. Len oni obstáli v skúške. A keď nastal deň ich rozlúčky so životom, splnila sa im ich jediná prosba, aby zomreli v rovnaký čas. Zmenili sa na stromy. „Aj po smrti sú si nablízku, a keď zaveje vietor, nežne sa dotýkajú konármi.“ Citovaná veta je z prekladu knihy Eduarda Petišku *Staré grécke povesti a báje*. V Ovídiových *Metamorfózach* sa spracúva ten istý príbeh, len božskí návštevníci majú v ňom svoje latinské mená (Jupiter a Merkúr, ktorými sa, ako je známe, označovali rovnaké božstvá).

V Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska (ELKS) sú samostatne podrobne spracované heslá *strom* a *strom života*. Upozorňuje sa tam i na častú predstavu, že strom má vlastnú dušu, aj na to, že môže byť späť so životom človeka. Strom, ktorý zasadil otec pri narodení dieťaťa (alebo ten, pod ktorý sa vyliala voda z prvého kúpeľa novorodenca), mal aj funkciu orákula, zároveň bol považovaný za strom života alebo strom šťastia a „ako sa darilo stromu, tak malo prospievať aj dieťa“ (ELKS 2., heslo *strom*, s. 204).

Po mnoho generácií zohráva strom významnú úlohu v európskej kresťanskej tradícii. Už na rozhraní 15. a 16. storočia si ľudia v Nemecku (v Porýní) začali počas Vianoc ozdobovať príbytky jedličkami alebo jedľovými konármi. Spolu so zvykom sa v 18. storočí prísťahoval na Slovensko aj názov alebo vzniklo domáce pomenovanie (*krispán, kriskindel, jezulan, jezulátka, vianočný stromček* alebo len *stromček, stromek, máj, májik, polaznica, polaznička*). Podrobnejšie sa tejto téme venoval aj J. R. Nižnanský v príspevku *Z názvoslovia vianočného stromčeka a jeho ozdôb*, ktorý je uverejnený v zborníku *Tradícia v slove, slovo v tradícii* (2007).

Zvyk zasadiť strom pri významnej príležitosti pretrváva dosiaľ. A niekdajšia úcta k stromom sa pretransformovala aj do podoby legislatívnej ochrany významných chránených alebo pamätných stromov. Pamätným stromom môže byť strom mimoriadneho vzrastu alebo veku, ak je krajinnou dominantou, pripomína významnú historickú udalosť alebo sa k nemu viaže nejaká povesť, no aj strom, ktorý susedí s nejakou kultúrnou pamiatkou, kostolom, kaplnkou, studničkou, pútnickým miestom ap.

Našli by sme ešte mnohé básne a piesne, mnohé rozprávky, v ktorých vystupujú stromy v hlavnej alebo vedľajšej úlohe, mohli by sme mnohé riadky venovať stromom ako symbolom v heraldike, v slovanskej mytológii, v obradových zvykoch našich predkov, na miestach čakáných aj nečakaných. Až by sme napokon *pre stromy nevideli les* alebo *horu*. Tým lesom, do ktorého sa chceme pozrieť, sú predovšetkým slovenské nárečia, no nebudú to len ony. Cesta nás zavedie aj inam v čase i v priestore. Ale začnime poporiadku. Dnes nás zaujíma všeobecné pomenovanie mnohoročnej drevnatej rastliny, ktorá sa v spisovnej slovenčine nazýva *strom* (lat. *arbor*).

Slovníky a encyklopédie sa pri výkladoch slova *strom* zameriavajú na nadzemnú časť rastliny. Novšie slovníky sú stručnejšie a zhodujú sa (s drobnými obmenami) v tom, že strom je „drevnatá rastlina s kmeňom a korunou konárov“. Všetko to vyzerá jednoducho, kým nepoužijeme vtáčiu perspektívu. Máme šťastie a môžeme to urobiť vďaka tomu, že aj v *Slovanskom jazykovom atlase* (SJA) v lexikálnom zväzku *Rastlinstvo* sa mapovalo slovo, ktorým jednotlivé slovanské jazyky (presnejšie ich nárečia) pomenúvajú rastúci strom (mapa č. 1, s. 28 – 29). Najrozšírenejšie v celom slovanskom svete sú podoby, ktoré sa vyvinuli z praslovanského základu **dervo* alebo **drъvo*. Odtiaľ pochádza slovinské *drevo*, srbochorvátske a macedónske

drvo, bulharské *дрво*, poľské *drzewo*, bieloruské *dreva*, ruské a ukrajinské *derevo*.

Hoci slovenské, moravské a české nárečia sa od väčšiny ostatných slovanských jazykov líšia tým, že používajú pomenovanie *strom*, na českom území sa v desiatich bodoch Slovanského jazykového atlasu popri slove *strom* vyskytuje aj podoba *dřevo* alebo *dříví*. A nemožno povedať, že je to len nejaký okrajový výskyt. Body sú v okolí miest Plzeň, Litoměřice, Liberec, Náchod, Prachatice, Tábor, Havlíčkův Brod, Český Krumlov a Třebíč. Tento stav potvrdzuje aj Slovník spisovného jazyka českého a Příruční slovník jazyka českého. Druhý význam slova *dřevo* (v obidvoch slovníkoch označený ako nárečový) je práve „strom“ s jednoznačnými dokladmi: *porazit dřevo; vrcholy dřev; Rači prst si dát huseknout, než zbytečně dřevo porazit*; aj frazémami: *hloupost a pýcha na jednom dřevě rostou; čím dál v les, tím více dřev* „těžkostí s prací přibývá“. Ako je to v slovenských nárečiach? Pri pohľade na mapu Slovanského jazykového atlasu aj do pracovnej verzie hesla *strom* v Slovníku slovenských nárečí dostávame idylický obraz. Celé naše územie je porastené slovom *strom*, líši sa iba na niekoľkých miestach fonetickými variantmi: na Orave sa zakorenil variant *struom* (Krivá, o. Dolný Kubín) a v SJA sa uvádza pre nominatív jednotného čísla aj podoba *stron* (Vieska nad Žitavou, o. Zlaté Moravce, Hontianske Moravce, o. Krupina).

Ak chceme viacej zistiť o slove *drevo* vo význame „strom“ v slovenských nárečiach, musíme sa najprv vrátiť v čase. Slovo *drevo* sa pôvodne používalo aj vo význame „strom“ (arbor), aj vo význame „vnútorná pevná hmota drevín“ (lignum). R. Krajčovič v štúdií *O kontinuite starej slovenskej a praslovanskej lexiky* (Slovenská reč 1988, s. 322) uvádza, že staroslovenské *drěvo* v singulári značilo „strom, les“ a plurálová podoba *drьva* „kusy dreva“. Motiváciou názvu riečky Drevenica, ktorá je prítokom Žitavy, podľa R. Krajčoviča „bolo to, že riečka pretekala medzi stromami alebo bola miestami zarastená stromovým porastom“ (s. 322).

V Historickom slovníku slovenského jazyka (HSSJ) sa v hesle *drevo* uvádza ako prvý význam „strom“ s dokladmi od 17. do 18. storočia, ktorých počet môže svedčiť o tom, že v tomto čase bolo slovo *drevo* v danom význame na ústupe a jeho miesto už preberalo slovo *strom*. To je v HSSJ doložené už od 16. storočia, celé heslo je rozsiahlejšie a slovo *strom* v tomto význame reprezentuje nielen väčšie množstvo dokladov, ale je aj súčasťou veľkého množstva lexikalizovaných spojení.

A. Bernolák v *Slovári* (1825) uvádza už ako prvý význam hesla *drevo* „vnútornú pevnú hmotu drevín“ (lignum). No ako druhý význam je ešte stále doložený význam „arbor“ so synonymom *strom*, hoci ho dokladá iba jednou frazémou s naznačeným lexikálnym variantom: *jedno drevo neňí háj/hora*.

S. Czambel v diele *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906) v slovníkovej časti zachytáva slovo *drevo* vo dvoch významoch: ako prvý uvádza význam „strom“ a na druhom mieste význam „drevo“ (lignum). Veta *Maju mľinare take topore, co oňi sciňaju dreva dubove* (Brutovce, o. Levoča) pochádza podľa S. Czambela z piesne. Pridáva ešte doklad *Pošou zaž do ľesa, vicaňnuj jaki najhrupši drevo* (Sobrance) a frazeologickú jednotku *stala jag drevo, co ňezna hvarec*¹ (Lubotín, o. Sabinov).

V SSN sa pri hesle *drevo* význam „strom“ nespracúva. Hoci tento význam slova *drevo* zanikol, sú ešte miesta, kde po ňom nachádzame zreteľné stopy. Napríklad ten, kto rúbe stromy, volá sa *drevorubač*, v HSSJ aj *drevoštepník*, *drevoštepec*, *drevaštepec*, a ten, kto mal na starosti štepnicu a štepenie stromov, volal sa *drevoštep*. Prídavné meno *drevený* má aj význam „stromový“, napr.: *kmeň drewény* (1763); *moch dreweni* (18. stor.) „rastúci na strome“. V nárečiach pre človeka, ktorý pracoval pri vyrubovaní lesa, poznáme pomenovania *drevorubač*, *drevorúbač*, *drevorubár*, *drevorubec*, *drevotár*. Teraz sa už pri nich viacej vníma súvislosť so získavaním dreva ako suroviny než s pomenovaním *drevo* „strom“.

Frazeológia zachováva viaceré lexikálne, morfológické aj syntaktické archaizmy. Je to jedno z posledných miest, kde ešte v súčasnosti prežíva slovo *drevo* aj vo svojom pôvodnom význame. Pokúsili sme sa vybrať iba tie frazeologické jednotky, v ktorých je tento význam nespochybniteľný. Vo viacerých prípadoch sa ukazuje, ako sa nahrádzalo slovo *drevo*, ktoré postupne význam „strom“ strácalo, svojím nástupcom. Dokladá to jestvovanie variantov alebo synonym frazeologických jednotiek s použitím oboch spomenutých komponentov.

Najprv sa asi hovorilo, že *ne z gedneho drewa hnedky hora bywa* (HSSJ, 1652), potom azda *jedno drevo nie je hora* (SPPÚ), ale neskôr už ľudia tvrdili, že *jeden strom nečiní háj* (SPPÚ). Tieto frazémy môžeme vyložiť

¹ Nárečové zápisy sú upravené do vernej čitateľskej transkripcie.

tak, že mienka alebo správanie jednotlivca nie sú v nejakom spoločenstve rozhodujúce. Podobne máme variantne doložené, ako sa ťažkosti a trápenia vedia kopit', lebo *na krivé drevo kozy skáču* alebo aj *na strom kozy skáču* (SPPÚ). Kto mal veľké nešťastie alebo trápenie, ten *do hrubého stromu* alebo *do tvrdého dreva zaťal* (SPPÚ). Kedysi sa hovorilo, že *nešťastia ne po dreve, ale po ludach chodia* (HSSJ, 1728), dnes je známe, že *nešťastia nechodí po horách, ale po ludoch* (Lukáčovce, o. Hlohovec). Tu už, pravda, nastal posun od jedného stromu k celej hore.

Na tom dreve ešte vtáčky spievajú (SPPÚ) je frazéma, ktorá síce veľmi pekne dokladá význam „strom“ pre slovo *drevo*, no súdiac podľa jej zaradenia v zbierke A. P. Zátureckého, význam až taký pozitívny nie je. V poznámke sa píše, že tie vtáčky nespievajú na hocijakých, ale „na stromoch, ktoré sa už mali zoťat“, čiže gazda bol azda lenivý alebo nešikovný a nepripravil včas, čo bolo potrebné, alebo neurobil nejakú prácu v primeraný, vhodný čas.

V oravských nárečiach sa vraví: *rastú mu deťi ako drevo*, teda „bez dozoru, bez toho, aby sa im niekto venoval“. Doklad je z kartotéky oravských nárečí A. Habovštiaka (deponovanej v dialektologickom oddelení JÚLŠ SAV). Neuvádza sa konkrétna lokalita, z čoho môžeme usudzovať, že frazeologická jednotka sa používa na väčšom území. Potvrzuje to aj fakt, že je živá aj v spisovnom jazyku a spracovaná v prvom zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka pri hesle **drevo**: *rásť ako drevo v hore* „vyrastať bez dozoru, bez výchovy, bez opatery rodičov, byť odkázaný sám na seba (obyč. o deťoch, o sirotách)“.

Ak niekto konal svojhlavo a neopatrne, zriedka sa mu to vyplatilo. Ľudia potom na takéto nerozumné správanie vraveli len toľko: *sám si podťal haluz pod sebou* alebo *sám pod sebou drevo rúbe* (SPPÚ). Tak ako ťažko zoťat strom s tvrdým drevom, tak ťažko možno presvedčiť tvrdohlavého, nepodajného človeka. Isté situácie si vyžadujú primerané konanie. Jednoducho potrebujete *na tvrdé drevo tvrdý klin* (SPPÚ) alebo *na hrubé drevo treba hrubú sekeru* (tamže).

Slovenské nárečia v enklávach (podobne ako frazeológia) zachovávajú mnohé archaické prvky. Slovo *drevo* vo význame „strom“ zachytil vo svojich výskumoch medzi Slovákmi v Maďarsku K. Palkovič (výskum uskutočnil v roku 1946, štúdia a vecný slovník boli publikované v roku 1957). V slovníkovej časti príspevku *Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku*

dokladá v tomto význame obidve slová: *drevo* (obec Miške, maď. Miske) aj *strom* (Tarnok, maď. Tárnok). Obec Ed'háza (maď. Dunaegyháza) je od obce Miške vzdialená čosi vyše 50 km. V tomto roku (2015) v nej robila nárečový výskum K. Balleková, podľa ktorého sa tam dosiaľ popri slove *strom* dochovalo aj používanie slova *drevo* v rovnakom význame. Dokladajú to dvojslovné názvy: *orechovo drevo* – orech; *breštrámovo drevo* – agát; *višňovo drevo* – višňa. A vo výpovedi *Totoka drevo (višňovo) som predala na víno* informátorka nehovorí, že predala celý strom, ale že predala úrodu višni z konkrétneho stromu. Tento spôsob používania názvov drevín v slovenských nárečiach je doložený aj so slovom *strom*: *Orechové stromi moc pomrzli* (Myslenice, o. Modra). Na počudovanie však predsa len nie výlučne s ním. V Mikolčanoch (o. Revúca) si rozprávač (v roku 1953) spomína na časy, ktoré strávil ako drevorubač takto: *Rúbali zmo šakovakia drevo: bukovia aj dubovia drevo. Skoré zmo zašeli rúbač zo sekeró, ale potom prišol zákon, že sekeró neslebodno, ta zašeli zmo potom pílič s píló. Dvaja zmo tahali pílu a pílili, kím bug alebo dup spadnú ló. Potom zmo ho znovu pílili na metre a zašeli zmo ho kálač.*

Tak ako ten spílený buk alebo dub, aj slovo *drevo* ako pomenovanie rastúceho stromu už u nás nie je životaschopné. Neodišlo z našej slovnej zásoby úplne, stratilo len jeden zo svojich významov a pozícia iného sa, naopak, upevnila. Slovo *drevo* v nárečiach nadobúda, pravdaže, aj ďalšie významy, ako je „vnútorná pevná hmota drevín“, aj významov slova *strom* je viacero. To je však trochu iná téma, ku ktorej sa azda vrátíme pri inej príležitosti. No keď budete stáť pod krásnym stromom, zamyslite sa nad tým, že aj v jazyku niektoré konáre odumrú, iné vyrastú. Spomeňte si aj na to, čo nás spája s ostatnými slovanskými jazykmi, aj na to, čo nás odlišuje. Sú to naše letokruhy a patria k nám jedny aj druhé.

ROZLIČNOSTI

Nicejský a niceský

Vznik Európskej únie je výsledkom dlhodobého integračného úsilia. Jednotlivé etapy tohto procesu potvrdzovali zmluvy, ktoré podľa miesta uzavretia dostávali svoje skrátené, zástupné názvy, napr. *Schengenská dohoda*, *Maastrichtská zmluva*, *Amsterdamská zmluva*, *Zmluva z Nice*, *Lisabonská zmluva*. Medzi uvedenými názvami je výnimočný názov s neadjektívnym prívlastkom *Zmluva z Nice*, ktorý sa však používa aj v podobe s adjektívami, a to *Nicejská zmluva*, *Nicejská dohoda* aj *Niceská zmluva*, *Niceská dohoda*. Pozrime sa bližšie na prídavné mená *nicejský* a *niceský*.

Ani jedno z týchto prídavných mien slovenské výkladové slovníky nezachytávajú, no prídavné meno *niceský* sa uvádza v Slovníku anglických vlastných mien v slovenčine (ďalej SAVMS) od autorov Martina Ološtiaka, Magdalény Bilej a Renáty Timkovej (Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha – spoločník 2006) ako adjektívum utvorené od názvu mesta *Nice*. Obraz o fungovaní prídavných mien *nicejský* a *niceský* v jazykovej praxi nám poskytnú doklady zo Slovenského národného korpusu (SNK) a z internetového vyhľadávača. V SNK sa vyskytuje približne štyristo dokladov na podobu *nicejský*, absolútna väčšina v spojení *nicejský koncil*. Druhú najväčšiu frekvenciu má dané prídavné meno v spojení so slovom *snem* – *nicejský snem* – ako synonymom slova *koncil*. V SNK nájdeme ďalej napríklad spojenia *nicejské vyznanie viery*, *nicejské vierovyznanie*, *nicejské krédo*, *nicejské učenie*, *nicejský cisár*, *nicejský palác*, *nicejský biskup/arcibiskup* ap. Takmer všetky doklady sú z cirkevno-náboženskej oblasti. Prídavné meno *niceský* sa v SNK vyskytuje sedemkrát, a to v spojeniach *niceská zmluva*, *niceské rokovania*, *niceské noviny* a v jednom prípade v spojení *niceský koncil*. Aj internet poskytuje veľký počet spojení *nicejský koncil* a *nicejský snem* a frekventované je aj spojenie *nicejský šalát* popri zriedkavom spojení *niceský šalát*.

Pomenovania *nicejský koncil*, *nicejský snem* súvisia s názvom starovekého maloázijského mesta *Nicea* (gr. *Nikaia*, lat. *Nicaea*, dnes *Íznik* v Turecku) s výslovnosťou [nicea], ktoré sa stalo významným kresťanským náboženským centrom a dejiskom dvoch cirkevných koncilov. Prídavné meno *nicejský* je utvorené pomocou intervokalického *-j-* tak ako iné prídavné mená od cudzích názvov zakončených na *-ea*, porov. *Judea* – *ju-dejský*, *Galilea* – *galilejský*, *Arimatea* – *arimatejský*, *Guinea* – *guinejský*, *Kórea* – *kórejský*. Od názvu francúzskeho mesta *Nice*, výsl. [nis], sa tvorí prídavné meno príponou *-ský* – *niceský*, výsl. [niský], ktorá sa pridáva k celému názvu, tak ako od názvov iných miest zakončených na *-ce* s výslovnosťou [s], napr. *Lawrence* – *lawrenceský*, *Penzance* – *penzanceský*, *Defiance* – *defianceský*, *Durance* – *duranceský* (porov. SAVMS, ako aj článok M. Ološtiaka *Slovotvorba prevzatých vlastných mien IV. Tvorenie prídavných mien od zemepisných názvov* v *Kultúre slova*, 2011, roč. 45, č. 6, s. 321 – 337).

Prídavné meno *nicejský* teda použijeme v súvislosti so starovekým mestom *Nicea* (*nicejský koncil*, *snem*, *nicejské vyznanie viery*, *nicejský biskup*), no v spojitosti s mestom *Nice* používame prídavné meno *niceský*. Zmluva z *Nice* je *Niceská zmluva* a napríklad šalát, ktorý má pôvod v *Nice*, nazývame *niceský šalát*.

Silvia Duchková

SPRÁVY A POSUDKY

*Niekoľko spomienok na Jozefa R. Nižnanského
(3. 7. 1925 – 14. 2. 1996)*

SPOMIENKA PRVÁ

Posledný, horúci júnový deň tohto roka kráčaťme Brestovanmi k miestnemu cintorínu. Malá skupina ľudí blízkych bývalému kolegovi, vzácnemu človeku, ktorému chcú vzdať poctu. V rukách kytica, zopár sviečok, v hlavách spleť spomienok, v srdciach pokora a akési smutno-krásno.

Cesta je v tej horúčave úmorná, veď z *brestovanskej* železničnej staničky to na cintorín trvá pomalým krokom skoro polhodinu. Nikto však nešomre, každý si len pomyslí, že je to akosi ďalej, ako keď sme sem kráčali pred desiatimi rokmi. A čo pred dvadsiatimi? Vtedy to bolo na skok.

Staršia pani pozorným okom sleduje našu skupinu, a keď vysvetlíme účel našej cesty, vzápätí vie, a sama seba uistí, že ideme za Remžom.

Cintorín sa nezmenil, len stromy dookola sú väčšie a hrobov pribudlo. S istotou nachádzame ten, na ktorého pomníku je známe meno a stručné údaje.

Opäť si uvedomujeme, že neúprosný čas v svojom toku presne vymeria-va desiatky rokov a nám zostáva len skonštatovať, že keby bol náš kolega ešte medzi nami, ťažil by mu chrbát už deviaty krížik. Prišli sme sem, aby sme si ho uctili a pripomenuli si jeho odborné znalosti i ľudské vlastnosti. Jeho svojský, humorný, a povedzme to tak – šibalský, no zodpovedný prístup k životu a práci. A veľkú dávku človečenstva.

Neformálne zastavenie v čase, zopár slov, modlitba, spomienky, nápevy piesní a obzretie dozadu...

SPOMIENKA DRUHÁ

Keď sa v novembri 2005 v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave koná jednodňový vedecký seminár a spomienková slávnosť venova-

ná Jozefovi R. Nižnanskému pri príležitosti jeho nedožitých osemdesiatin, nikto zo zúčastnených nemôže uveriť tomu, že od smrti tohto rodáka z Brestovian neďaleko Trnavy, dialektológa, redaktora, editora a priateľa uplynulo už takmer desať rokov.

Celé stretnutie má slávnostný ráz a je svojím spôsobom jedinečné. Okrem spolupracovníkov z ústavu sa na ňom zúčastňuje aj jeho manželka a syn a tiež blízki životní priatelia a kolegovia z predchádzajúceho pracoviska. Mozaika jubilejných a pracovných prednášok, vzácných spomienok a bezprostredných rozprávání vytvára pestrý obraz o človeku, ktorý svoju prácu miloval a vedel pre ňu zapáliť iných vlastným nadšením.

Viacerí z účastníkov konferencie spomínajú na spoločné roky práce s J. Nižnanským a každý to robí po svojom. Hovorí sa o jeho erudovanosti, širokom zábere vedeckého záujmu, o profesionálnom prístupe k práci. Zaznievajú slová, z ktorých vyplýva, že pre mnohých bola jeho práca a príspevky inšpiráciou na ďalšie bádanie. A hovorí sa o ňom ako o človeku so vzácnymi vlastnosťami.

Veľa zaujímavého, podnetného a dosiaľ nevy povedaného zaznieva, no ani slovo navyše. Výnimočnosť a vzácnosť dňa neskôr zaznamená zborník *Tradičia v slove, slovo v tradícii* s podtitulom *Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský* (2007), ktorý v prvej časti priblíži jeho osobnosť cez príspevky a výpovede zúčastnených. V druhej časti zborníka sa predstaví J. R. Nižnanský sám. Sú v ňom sprístupnené jeho ťažko dostupné články uverejňované v rokoch 1970 – 1995 v časopise *Výživa a zdravie*, ktoré sú bohatou pramennou základňou, zdrojom, východiskom a inšpiráciou pre ďalšie práce. Cez tematiku svojich troch veľkých dialektologických lások – *chleba, vína a medu* – v nich autor prezentuje nielen nárečové lexémy z okruhov sviatočných i všedných jedál a nápojov, ale vždy aj niečo navyše: informácie o myslení a živote ľudí, o ich zvykoch, a pridáva i niečo z dejín jazyka a života prostredníctvom historických prameňov.

SPOMIENKA TRETIA

Ako si ho pamätáme a čo o ňom vieme? Isté je, že Jozef R. Nižnanský stihol toho počas svojich sedemdesiatich rokov púte po tomto svete naozaj veľa. Jeho život aj práca boli v istom zmysle neustále prepojené s rodnými Brestovianmi. Tu sa narodil a tu i našiel miesto svojho posledného odpočin-

ku. V rodnej obci robil výskum, tu žil a pracoval. Brestovany mu ponúkli prvotné podnety na jeho prácu a mali aj podiel na tom, že sa do jeho mena dostala skratka R. – Remža, ktorú často používal pri podpisovaní svojich prác. V Brestovanoch bolo totiž viacero Nižnanských, medzi nimi napríklad i spisovateľ Jožo Nižnanský, a skratka nášmu Jožkovi poslúžila na odlišenie od menovcov a rodákov. Bolo to potrebné aj preto, lebo už ako študent začal publikovať vlastné prozaické práce i menšie štúdie zo štúrovského obdobia. Aj vďaka láskavosti manželky nášho kolegu, ktorá dovolila nazrieť do jeho predchádzajúceho života niektorými listami a vlastnými zápismi, nám mohla I. Felixová priblížiť časy, v ktorých bol tesnejšie spojený s literatúrou.

Jeho prvým pracoviskom bolo od roku 1953 Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, neskorší Tatran. Už v tých rokoch sa veľmi dobre orientoval v mnohých odboroch, vedomosti z nich si stále utvrdzoval a rozvíjal. Okrem redaktorskej, editorskej a prekladateľskej činnosti sa venoval etnografickému výskumu okolia Trnavy, literárnej histórii a kritike a dokonca aj archeológii. K jazykovednému, historickému a etnografickému výskumu sa nedostal náhodne, ale veľmi cieľavedome. Materiál nazhromaždený počas pôsobenia na prvom pracovisku dokázal naplno zužitkovať na svojom druhom a poslednom pracovnom mieste – v dialektologickom oddelení JÚLŠ SAV, kde nastúpil v roku 1968. Tu sa za vyše 25-ročného pôsobenia vypracoval na erudovaného dialektológa, lexikografa a etnografa. Bol pevnou oporou tvorivého kolektívu *Slovníka slovenských nárečí*, a to ako jeho spoluautor a spoluredaktor. Takto sme ho poznali aj my.

Rozsiahlu publikačnú činnosť J. R. Nižnanského tvoria mnohé jazykovedné štúdie, populárno-vedecké a odborné príspevky z najrôznejších oblastí ľudskej činnosti, ktorých široké spektrum záberu dokazuje publikovanie v rôznych časopisoch, počnúc odbornými jazykovednými časopismi a zborníkmi cez národopisné a poľnohospodárske periodiká až po populárno-náučné časopisy. Bohatú publikačnú aktivitu J. R. Nižnanského skompletizovala a prezentovala na stránkach spomenutého zborníka I. Felixová, ktorá kvantitu a rôznorodosť jeho bibliografie dokazuje citátom L. Dvonča. Ten pri vlastnom zostavovaní bibliografie J. Nižnanskému v 90. rokoch minulého storočia napísal: „Jožko, tvoja publikačná činnosť je taká bohatá, že ju, bohužiaľ, nebudem môcť v Slovenskej reči celú publikovať. Musím sa obmedziť iba na jazykovedné príspevky.“

SPOMIENKA ŠTVRTÁ

V jedno skoré popoludnie studeného februárového dňa roku 1996 kráčaťme k *brestovanskému* cintorínu. Je tu akosi viac ľudí ako obvykle. Spája ich spoločné – chcú sa rozlúčiť s blízkym človekom. Najbližšia rodina, príbuzní, bývalí i súčasní kolegovia. Sú tu všetci, ku ktorým sa prihovárať, a všetci, ktorých oslovila jeho príslovečná srdečnosť a zaniietenosť pre správnu vec.

Neprijemné zimné počasie ostro kontrastuje s náladou, ktorá na cintoríne a neskôr na spoločnom posedení postupne narastá a mohutnie. Každý sa cíti akosi uvoľnene a povznesene, akoby to bolo iba stretnutie, na ktorom spomíname na najkrajšie roky a najvýznamnejšie udalosti života toho, kvôli komu sme sa stretli. On však už chýba. A predsa je tu.

Každý, kto vtedy v Brestovanoch bol, si určite atmosféru pohrebu, karu a spiatočnú cestu autobusom do Bratislavy bude pamätať. Jožkov duch nás objal a presvedčil, že niet dôvodov smútiť. Keď sa mu to podarilo, figliarsky sa na všetkých usmial a ten úsmev, vlastne láska v ňom prešla do srdca všetkých prítomných.

Jožef R. Nižnanský odišiel skoro, takpovediac uprostred rozrobenej práce. Ako keď oráč nechá svoj nástroj uprostred rozoranej role a ide sa posilniť, aby neskôr mohol v práci pokračovať. Jožko sa už k svojmu pluhu neverátil. Takto nepriamo nás vyzval a naposledy prehovoril ku všetkým okolo, aby v začatej práci pokračovali.

Po prvýkrát si uvedomujeme, že neúprosný čas v svojom toku presne vymeriava desiatky rokov a my vieme, že na Jožka budeme spomínať stále. O päť, o desať, o dvadsať rokov. Teraz, bezprostredne po tom, čo sme sa s ním rozlúčili, ešte presne nevieme ako, no ak tu budeme, v našom odhodlaní nás nič nemôže zastaviť. Tobôž nie kruté mrazy či úmorné horúčavy...

SPOMIENKY P. S.

1991

Sedíme v miestnosti. *Ale dzívajme sa!* Poznanie mu svieti aj v očiach. Ďalšie heslo nadobudlo tvar. Kto kedy ocení tie drobné víťazstvá?

Ktosi vchádza, potrebuje radu. Vždy sa oplatí počúvať. Zamyslenie, cigareta medzi prstami jednej ruky, ceruzka v druhej. Na čistom lístku sa zjavuje nákras, možno časť konského postroja, možno pluhu, voza alebo starého úľa. Tuším nikto neodchádza naprázdno.

J. R. Nižnanský je štedrý a skúpy. Štedrý v pohostení, pomoci a rozdávaní vlastného času, skúpy v samochvále.

2015

Sedíme v našej kartotéke. Koľkokrát tu už zaznelo: „Keby tu bol Jožko, ten by vedel...“ Každý niečo hľadá, overuje. Jeden v abecednej kartotéke, iný v atlasových materiáloch, ďalší v nárečových textoch. Pozrite sa ešte v Jožkových dotazníkoch. Overte si to vo vecnej kartotéke.

To množstvo práce nášho kolegu bolo akosi skryté. Len tak jednoducho, nenápadne, bez veľkých slov a pýchy: stovky strán z nárečových výskumov, vyhotovenie dotazníkov o stravovaní, o kuchynskom inventári, o jedlách a nápojoch, o včelárstve a vinohradníctve, práca s vyplnenými dotazníkmi, prístupňovanie tohto bohatého materiálu, návrh triedenia a spravovanie vecnej kartotéky, státisíce kartotečných lístkov. Ani sme nezbadali... A dnes ďakujeme.

M. Smatana – E. Dvornická

O jazykovednom „žúre“ storočia

Oslavám dvestého výročia narodenia Ľudovíta Štúra, výnimočnej osobnosti dejín slovenského národa, je venovaný celý rok 2015. Myšlienka Ministerstva kultúry SR venovať tento rok práve kodifikátorovi spisovnej slovenčiny sa stretla v odbornej i širokej verejnosti s veľkým ohlasom. Pre Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, ktorý nesie meno tohto velikána vo svojom názve, bolo samozrejmosťou usporiadať pri tejto príležitosti viaceré podujatia. Charakter a kontúry toho prvého – májového – však prekvapili všetkých, od organizátorov až po verejnosť.

Idea doktorandky z oddelenia súčasného jazyka JÚĽŠ SAV Lucie Satinskej zorganizovať netradičné multižánrové podujatie prilákala na prvé stretnutie organizačného tímu hŕstku kolegov nadšencov: Michaelu Kajanovú, doktorandku z oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie, Janu Levickú, Máriu Magdolen, Katarínu Chlpíkovú, Kristínu Bobekovú, Agátu Karčovú

a Adriánu Žákovú z oddelenia Slovenského národného korpusu, Martinu Kopeckú z oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie, Tomáša Lakatoša, doktoranda z oddelenia súčasného jazyka, a Tomáša Vanča, pracovníka vedeckej knižnice. L. Satinská, ktorá sa od prvého okamihu stala kľúčovou osobou celého projektu, prezentovala zúčastneným svoju predstavu, ktorá by sa zmesila na jediný hárok papiera: oslava výročia sa mala niesť v duchu kombinácie hovoreného slova, hudby, filmu a trhu s dobrým jedlom a úžitkovými i dekoratívnymi predmetmi. Ešte v ten decembrový deň, niekde medzi kreatívnymi impulzmi sa zrodil i pracovný názov podujatia vyvolávajúci úškrnky. V tom čase nik nepredpokladal, že sa pracovný názov *Štúr-žúr* nakoniec ujme ako finálny názov tejto veľmi úspešnej akcie.

Nasledovalo obdobie vybavovania technického zabezpečenia, snáh o získavanie zaujímavých hostí, naplnenie stánkov dobrým jedlom a unikátnymi predmetmi a kina Mladosť vhodnými filmovými dielami.

Rudnayovo námestie, rozprestierajúce sa pod oknami Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, malo sa v určený májový štvrtok zmeniť na miesto netradičnej zábavno-edukačnej oslavy. Idylickú predstavu akcie pod holým nebom s nádhernou scenériou parku, s Dómom sv. Martina v pozadí a tesnou blízkosťou ústavu však zmarila predpoveď nepriaznivého počasia. Len 48 hodín pred začiatkom boli organizátori nútení celú akciu presunúť do priestorov Starej tržnice.

Štúr-žúr sa oficiálne začal 21. mája 2015 na poludnie slávnostným príhovorom riaditeľa JÚĽŠ SAV Slavomíra Ondrejoviča. Rozhovorom s hlavnou organizátorkou a moderátorkou podujatia Luciou Satinskou pokračovala vedecká tajomníčka JÚĽŠ SAV Sibyla Mislovičová a po nej Lukáš Dobrocký z krajskej organizácie cestovného ruchu Turizmus regiónu Bratislava. Program odštartovalo detské predstavenie žiakov Základnej školy z Ivanky pri Dunaji *Kapitoly zo života Štúra*, žiacka sekcia pokračovala vystúpením školáčok z Humenného: Miriama Sijková a Tímea Ficková zo ZŠ Pugačevova sa predstavili s vlastnou piesňou *Štúrovec*. Nasledovali rozhovory s etnologičkou Katarínou Nádaskou, ktorá publiku priblížila špecifiká štúrovskej doby, ale aj samotnú postavu Ľ. Štúra. Módna návrhárka Silvia Vilčínská a neskôr šperkárka Anna Komorová porozprávali účastníkom o motívoch, ktoré ich inšpirujú k pretaveniu štúrovskej tematiky do súčasnej dizajnerskej tvorby. Ján Krekáž, ktorý stojí za vznikom obľúbenej siete kaviarní Štúr Cafe, hovo-

ril o silnom potenciáli mena jedného z najznámejších slovenských rodákov a jeho využití ako úspešnej značky. Napriek tomu, že interaktívne divadlo Equiteatro, ktoré ponúka zážitkové hodiny pre deti a mládež a kaskadérske šou, nemohlo na našom podujatí vystúpiť, v rozhovore ho zastúpila jeho predstaviteľka Natália Gálisová, ktorá si prišla s bábkou Štúra podebatovať o novom predstavení *Som Štúr: Ludovít Štúr!*

Nasledoval rozhovor s jazykovedkyňou Ingrid Hrubaničovou, ktorá spolu s Petrom Kováčom pripravila koncept diskusií *O slovenčine v Modrom salóne* ako sériu večerných podujatí v Slovenskom národnom divadle (rozhovory s jazykovedcami, historikmi, filozofmi a literátmi boli venované slovenčine, jej vývojovým etapám, kodifikácii, ako aj významným osobnostiam jednotlivých období). Do hosťovských kresiel v Starej tržnici sa neskôr usadili Dušan Jamrich a Ludwig Bagin, ktorí vo filmových dielach stvárnilo Ludovíta Štúra. Debatu o odlišnostiach i stretoch týchto filmových postáv vystriedalo vystúpenie Emílie Vášáryovej, ktorá stvárnila Adelu Ostrolúcku vo filme *Niet inej cesty*. Následne na scénu vyšli herci Divadla Jozefa Gregora Tajovského (DJGT) zo Zvolena s ukážkou poeticko-dramatickej kompozície *Orol tatranský*. Scenár napísal znalec Štúrovho života a ctiteľ jeho diela Juraj Sarvaš, ktorý už svojím autorským a režijným rukopisom v roku 2003 pripravil pre DJGT kompozíciu o Ľ. Štúrovi *Vyslanec zvolenský*. Jedným z východísk inscenácie sa stala skutočnosť, že Ľudovít Štúr bol vyslancom za mesto Zvolen v Uhorskom sneme, kde bojoval za národné práva a uznanie slovenskej reči. Okrem zlomových súkromných a historických okamihov, ktoré sa v Štúrovom živote výrazne prelínali, štruktúru hry dopĺňali originálne ukážky z dobovej literatúry a zhudobnené štúrovské básne.

Trochu iný, žartovný pohľad na osobnosť Ľ. Štúra priniesol Rado Ondřejíček, zakladateľ portálu *Cynická obluda*. Vyvrcholením akcie bolo večerné vystúpenie folkrockovej skupiny *Slniečko*, ktorá sa preslávila najmä hitom *Ludevít Štúr* z albumu *Bekot&bakot*. Pre hudobnú skupinu s alternatívnym názvom *Punto&rybacé hlavy* sú príznačné humorné texty Petra Remiša v piešťanskom, respektíve trnavskom dialekte.

Súbežne s vystúpeniami v Starej tržnici sa v neďalekom kine Mladosť začala filmová sekcia podujatia. Fanúšikom kinematografického spracovania boli ponúknuté rôznorodé audiovizuálne diela od čiernobielych doku-

mentov cez študentský film až po triler. Chronologicky zoradené filmy *Za práva ľudu* (1948), *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo* (1988), *Niet inej cesty* (1968), *Posledné dni Ľudovíta Štúra* (2011) predstavili osobnosť Ľ. Štúra vo viacerých dobových spracovaniach. Vyvrcholením bolo premieta- nie jedného z posledných slovenských filmov *Kandidát* (2013) o fiktívnom Štúrovom potomkovi, ktorý sa mal len vďaka zvučnému menu a rodokmeňu stať prezidentom.

V priebehu celej akcie do tržnice striedavo nakúkali náhodní záujemcovia a zaplňali ju zástupy najmä žiackych kolektívov; pritiahla však aj všetky ostatné generácie, obdivovateľov aj zvedavcov. Popri edukačno-zábavnom programe mali návštevníci možnosť pochutiť si na špecialitách trhovníkov, zakúpiť výrobky kreatívnych umelkýň a tí, ktorým sa mánila Štúrova podobizeň na náušniciach, mydlách, manžetových gombíkoch či keramických hrnčekoch, mohli si ho odniesť aj na hrudi alebo pleci – vďaka originálnym tričkám a taškám. Stánky ponúkali aj odbornú literatúru a propagačné materiály podobných kultúrnych podujatí v Bratislave. Veľký úspech zožal samostatný stánok JÚĽŠ SAV, ktorý ponúkal interaktívne hry a súťaže o zaujímavostiach v slovenčine a o Štúrovom živote. Ako odmenu získali odvážlivci nielen drobné spomienkové predmety, ale mohli aj ochutnať dobroty z dielne viacerých jazykovedkýň. Vďaka sponzorom boli navyše najúspešnejší riešitelia náročných kvízov v jednotlivých kategóriách odmenení balíkom kníh, ktoré venovalo kníhkupectvo Martinus. A komu sa ušlo, dostal aj kúsok narodeninovej torty, ktorá nemohla chýbať a ani nechýbala vďaka šikovnej spoluorganizátorke Michaele Kajanovej. Popri ochutnávaní a nakupovaní mali zúčastnení možnosť obdivovať expozíciu výtvarných diel žiakov Základnej umeleckej školy sv. Cecílie v Bratislave, ktoré technikami portrétnej kresby, maľby a monumentálnej mozaiky vyobrazili postavu Ľ. Štúra. Študenti Školy úžitkového výtvarníctva Josefa Vydra v Bratislave dokonca z vlastnej iniciatívy navrhli pestré plagáty so štúrovskou tematikou. Obdivovanou atrakciou bola maketa Ľudovíta Štúra v životnej veľkosti, s ktorou si nadšenci fotografovali populárne „selfie“.

Veľký ohlas malo podujatie aj v médiách. Redaktori sa okrem samotnej akcie zaujímali aj o aktuálne otázky slovenčiny a tento žúr bol pre nich ideálnou príležitosťou na vyspovedanie tých najkompetentnejších – jazykovedcov. O podujatí informovali v hlavných správach dňa Rozhlas a televízia Slovenska a TV JOJ, v relácii Kinorama na Dvojke (RTVS) bola odvysielaná reportáž tý-

kajúca sa predovšetkým filmovej sekcii. Pozývaci článok uverejnili denníky SME a Hospodárske noviny, rozhovor s Luciou Satinskou priniesol Denník N a ďalšie odznali aj v Rádiu Slovensko a Rádiu Devín. Celkovo o Štúr-žúre informovalo takmer 80 médií, prevažne internetového charakteru, pričom okrem slovenských prevzali správy aj nemecké a maďarské internetové médiá (Pressburger Zeitung a Magyar Tannyelvű Alapiskola).

V súvislosti s podujatím vznikla aj fanúšikovská stránka JÚLEŠ SAV na sociálnej sieti Facebook, ktorá záujemcov pravidelne informuje o novinkách, pripravovaných jazykovedných publikáciách a zaujímavých podujatiach. Na ústavnej stránke možno nájsť aj samostatnú sekciu Štúrovské kvízy (http://www.juls.savba.sk/sturovske_kvizy.html), ktorá obsahuje rodokmeň E. Štúra, generátor štúrovských mien, aplikácie o Štúrovi, tvorivé úlohy a kvízy o E. Štúrovi či vyjadrenia kvízujúcich o tom, čím ich Štúr inšpiroval.

Významným posolstvom tohto podujatia je aj fakt, že popularizovať slovenčinu možno rôznymi spôsobmi, prekvapivo aj veselým žúrom. Pre Jazykovedný ústav E. Štúra SAV je to bezpochyby impulz do budúcnosti a verejnosť sa už teraz môže tešiť na ďalšie aktivity smerujúce k šíreniu obľúbenosti slovenčiny.

Mária Magdolen

SPYTOVALI STE SA

Nové slovo kazítko? – Pisateľ upozornil pracovníčky jazykovej poradne na slovo *kazítko*, ktorým poslanci aj novinári označili súčiastku spôsobujúcu po istom čase pokazenie kúpeného výrobku. Keďže slovo *kazítko* nenašiel v nijakej kodifikačnej príručke, vyjadril pochybnosť o jeho spisovnosti.

Slovo *kazítko* sa nevyskytuje v lexikografických príručkách vrátane Slovníka súčasného slovenského jazyka, zato pred časom sa frekventovane spomínalo v diskusii v parlamente. Dôvodom bol zámer niektorých poslancov zaviesť zákon, ktorým by sa zakázalo upravovať výrobky tak, aby sa cielene znížila ich kvalita, resp. skrátila ich životnosť. Takáto prax sa zrejme uplatňuje v niektorých krajinách EÚ predovšetkým pri elektrospotrebičoch. Je založená na tom, že pri výrobe sa do predmetu vkladá súčiastka funkčne uspošobená tak, aby sa predčasne opotrebovala alebo aby spôsobila poruchu krátko po uplynutí záručnej lehoty. Takúto súčiastku poslanci označovali slovom *kazítko* a tento výraz sa dostal aj do médií, napr. *Poslanci zakážu kazítko zákonom*. – „Kazítka“ v elektronike budú zakázané. – *Ktorý konkrétny výrobok obsahuje tzv. kazítko?*

Prípona *-tko* v slove *kazítko* naznačuje český pôvod. Na nespisovnosť slov s takýmto zakončením v slovenčine sa neraz upozorňovalo aj na stránkach Kultúry slova (spomeňme napr. *sluchátko* – spis. *slúchadlo*, *sedátko* – spis. *sedadlo*, *kvapátko* – spis. *kvapkadlo*, *podtržitko* – spis. *podčiarkovník*, *lomítko* – spis. *lomka*, *tlačítko* – spis. *tlačidlo*, *gombík*). Aj autori citovaných viet si uvedomovali príznakovosť novotvaru *kazítko*, a preto ho v jednom prípade uviedli v úvodzovkách, v druhom prípade za skratkou *tzv.* (*takzvané*). Pri hľadaní slovenského ekvivalentu je vhodné vychádzať zo slova motivujúceho účel danej súčiastky, ktorým je predčasné pokazenie, znefunkčnenie výrobku, a takúto súčiastku nazvať *kazivá súčiastka*. Prirodzene, súčiastku možno označiť aj jednoslovným výrazom *kazidlo*.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (16)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uvereňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viac o tom pozri v *Kultúre slova*, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

prideľovač¹ -a D a L -ovi mn. N -i A -ov m. živ. kto niečo prideľuje: *p. frekvencií, p. prostriedkov, p. zdrojov, p. grantov*; pejor. *p. privatizovaných podnikov*; **prideľovačka** -y -čiek ž.

prideľovač² -a D -u L -í mn. N a A -e m. neživ. **1.** zariadenie, ktoré prideľuje niečo: *p. paliva* **2.** inform. prideľovací program: *dátumový p., p. pamäte*
pridržiavací príd. určený na pridržiavanie; týkajúci sa pridržiavania: *p. kolík, p. krúžok, p. kovový rám, p. prvok, p-ia pružina; p-ia sila*

pridržiavnica -e -níc ž. žel. vodiaca lišta zabezpečujúca plynulý prejazd kolese cez výhybku: *stredová p., vodiaca hrana p-e, upevnenie p-níc*; **pridržiavníkový** príd.: *p. žliabok*

pridržiavnosť -i ž. vlastnosť prejavujúca sa schopnosťou pridržiavať niečo: *p. k podkladu; p. lepidla, p. náteru; meranie p-i*

priehlbínový príd. týkajúci sa priehlbiny, majúci tvar priehlbiny, umiestnený v priehlbine: *p. útvár; p. úchyt, p-é držadlá; p-é terasy; p-á štruktúra*

priehradovina -y -vín ž. stav. konštrukčný prvok z križujúcich sa prútoch, uholníkov, pásnic ap., ktorý zabezpečuje tuhosť mostov, stropov, elektrických stĺpov, debnení ap.: *rovinná p., priestorová p., trojuholníková p.; ocelová p.*

priehybový príd. týkajúci sa priehybu, vzťahujúci sa na priehyb: *p. profil, p-á šablóna; p-á krivka*

priehybomer -a/-u L -e mn. N a A -y m. (slovo je už v SSJ) prístroj, zariadenie na meranie priehybu: *pákový p., číselníkový p.*

priekop -u m. vodohosp. prekopané miesto na povrchu alebo v podzemí; umelé koryto čiastočne al. úplne napriamujúce a skracujúce pôvodné koryto toku: *dno je spojené umelým p-om; odvodnenie p-om*

prielezový príd. týkajúci sa prielezu, vzťahujúci sa na prielez: *p. tunel, p-á šachta, p-é dvierka*

prielezný príd. (slovo je už v SSJ) určený na preliezanie: *p. otvor, p. komín, p-á dutina; p. priestor, p. profil; prieleznosť -i ž.: *p. potrubia**

prieluka -y -luk ž. (slovo je už v SSJ) stav. nezastavaný priestor v rade domov: *p. medzi domami, stavebná p.; zastavať p-u; prielukový príd. (slovo je už v SSJ): *využitie p-ých plôch**

priepadový príd. (slovo je už v SSJ) vodohosp. týkajúci sa priepadu, vzťahujúci sa na priepad: *p. profil hate, p-á hrana, p. výtok; p. odlučovač; p-á nádrž*

priepich -u m. (slovo je už v SSJ) **1.** odb. prepichnutie: *p. pri valcovaní, p. hrádze* **2.** odb. diera spôsobená prepichnutím: *p. bezdušovej pneumatiky; zalepiť p.* **3.** odb. druh perforácie vytvorený tenkými ihlami **4.** vodohosp. prvotné koryto pri vytváraní priekopu využitím unášacej sily prúdiacej vody: *p. regulácie Malého Dunaja*

prieplovový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa prieplovu, vzťahujúci sa na prieplov: *p. bazén, p. most, p. tunel; p-á komisia*

priepustový príd. týkajúci sa priepustu, vzťahujúci sa na priepust: *p. most, p. tunel, p-á rúra, p-é stavidlo*

priepustok -tka/-tku m. odb. stavebný prvok pod železnicou al. cestnou komunikáciou umožňujúci prietok vody z vyššie položeného terénu: *hrádzový p., betónový rúrový p., tehlový p., násyp s p-om*

prieraz -u m. (slovo je už v SSJ) **1.** prerazenie: *bočný p. pneumatiky, nedeštruktívny p.;* elektrotech. *elektrický p. primárneho vinutia* **2.** prerazený otvor, prerazené miesto: *priemer p-u; pod úrovňou terénu je prieraz cez betónový múr; prierazový príd. (slovo je už v SSJ): *p. vrták; p. činiteľ; p-á sila, p-á skúška**

priesak -u m. odb. presakovanie: *p. vody do objektu, p. tekutín do podkladu, p. motorového oleja;* pren. *p. informácií;* **priesakový** príd. (slovo je už v SSJ): *p. zavlažovač, p. kanál, p-á hadica; p-á kvapalina; p. tlak*

priesečníkový príd. týkajúci sa priesečníka, vzťahujúci sa na priesečník: *p. bod, p-á križovatka; p-á metóda*

prietočný príd. (slovo je už v SSJ) **1.** ktorý sa týka prietoku, prietokový: *p. profil, p. výkon, p. prierez potrubia* **2.** cez ktorý preteká kvapalina: *p. bazén, p. rybník, p-á nádrž, p-á vodná elektrárň, p-á teleskopická tyč*; **prietočnosť** -i ž. (slovo je už v SSJ) prietokovosť: *p. hate, p. kanála, p. koryta*

prietokovosť -i ž. vlastnosť umožňujúca pretekanie kvapaliny, prietočnosť: *p. koryta; p. tokov, p. vodných žíl*

prieval -u L -e mn. N a A -y m. (slovo je už v SSJ) ban. náhle prevalenie veľkého množstva vody, príp. aj bahna do bane: *p. banských vôd, p. v bani*; **prievalový** príd.: *p. materiál, p-á vlna; p-á jama*

prievar -u L -e mn. N a A -y m. odb. premiešanie naváraného materiálu do základného materiálu pri zváraní: *hlboký p., úzky p., p. zvaru*; **prievarový** príd.: *p. spoj, p. žliabok; p-é zváranie*

prievlak -u m. (slovo je už v SSJ) **1.** stav. vodorovný nosník, ktorý preberá zaťaženie steny al. stropu a prenáša ho na steny, podpery al. stĺpy: *kovový p., železobetónový p., stropné p-y, tyčové p-y* **2.** predmet slúžiaci na prevlečenie lana, opaska, šnúrky a pod.: *hliníkový p., liatinový p., p. pre oceľové lano; štrasový p.*; **prievlakový** príd.: *p. skelet, p. nosník; p-á kotva*

prievzdušný príd. ktorý prepúšťa vzduch, priedušný, vzdušný: *p. materiál, p. stan, p-á bunda; p. tepelný štít, p. systém*; **prievzdušnosť** -i ž.: *škárová p., p. okien, p. izolácie*

príhovorový príd. ktorý má znaky príhovoru: *p. tón rozprávania; p-é frázy, krátke p-é vstupy*; **príhovorovo** prisl.: *p. ladený prejav*; **príhovorovosť** -i ž.: *p. prejavu, princípy p-i*

príchyť -u m. odb. prostriedok, súčiastka na prichytenie niečoho: *kovový p., plastový p., p. káblov, p. horného vedenia, p. krycieho plechu*; **príchyťový** príd.: *p. systém, p-é prvky*

príklep -u m. (slovo je už v SSJ) **1.** práv. úkon licitátora spočívajúci v klepnutí kladivkom, ktorým sa uskutočňuje prechod vlastníckeho práva k predmetu dražby: *p. licitátora, p. dražby* **2.** tech. funkcia vrtáčky, keď vrták okrem točivého pohybu vykonáva aj priamočiary pohyb: *pneumatický p., skrutkovač s p-om* **3.** šport. prihranie al. vystrelenie puku al. loptičky udetím hokejky v hokejových hrách: *strelba p-om* **4.** hud. pritlačenie struny na brnkacích hudobných nástrojoch: *hmatníkový p.*; **príklepový** príd. (slovo je už v SSJ): *p-á vrtáčka, p-é vrtanie*

prilbový príd. týkajúci sa prilby: *p. chránič sluchu, p. zameriavač*; zool. *kakadu p.* Callocephalon fimbriatum (druh papagája)

priletový príd. týkajúci sa priletu, vzťahujúci sa na prílet: *p. terminál, p-á hala, p-á trať; p. deň*

pripájací príd. určený na pripájanie: *p. kábel, p-ia hadička, p-ia svorka, p-ie potrubie; p. jazdný pruh*

pripáateľný príd. ktorý sa dá pripájať: *p. pohon zadnej nápravy; p. hnačí agregát; snímač p. k držiaku; p-á klávesnica, p-á anténa; pripáateľnosť* -i ž.: *p. zariadení, p. spotrebičov*

pripevňovací príd. určený na pripevňovanie: *p. prvok, p. krúžok, p. remienok, p. suchý zips, p-ia lišta, p-ie skrutki*

pripevňovač¹ -a D a L -ovi mn. N -i A -ov m. živ. zried. kto niečo pripevňuje: *p. plagátov*

pripevňovač² -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. prostriedok na pripevňovanie: *mechanický p., samolepiaci p., pružný p. na batožinu, p. reťaze, p-e gombíkov*

pripojiteľný príd. ktorý sa dá pripojiť: *p. mikrofón, p. hadica; ručne p. pohon, rýchlo p. objektív; slnečník p. k všetkým typom kočíkov*

přípojkový príd. (slovo je už v SSSJ) týkajúci sa prípojky: *p. kábel, p. stĺp, p. uzáver, p. ventil, p-á skrinka*

přípojnica -e -nic ž. (slovo je už v SSSJ) elektrotech. zariadenie spájajúce vodiče rovnakej polarity: *medená p., hlavná uzemňovacia p.; fázová p.; prípojnicový* príd.: *krytý p. rozvod; p. systém; p. typ; p-á sústava*

priraditeľný príd. ktorý sa dá priradiť: *manuálne p. pohon, p-á funkcia; ekon.: prírastok statkov p. hospodárskej jednotke, strata p-á akcionárom materskej spoločnosti; priraditeľnosť* -i ž.: ekon.: *p. faktúry k dokumentom, p. nákladov*

prírez -u m. odb. **1.** prirezanie, prirezávanie: *p. drevených dosiek* **2.** polovýrobok (z dreva) určený na výrobu dielcov: *smrekový p., vyrobený z bukoveho p-u; rámkový p., paletový p.; p. z vlnitej lepenky; prírezový* príd.: *p. polotovar; p. pilový kotúč, p-á píla*

prísavka -y -viek ž. (slovo je už v SSSJ) **1.** bot., zool. bradavkovitý výbežok niektorých rastlín al. červov, ktorým sa prisávajú k telu hostiteľa: *ústna p., zadná p.; p. pijavice* **2.** predmet al. mechanizmus, ktorý sa prisáva na podklad: *p. na uchytenie sondy, p. na premiestňovanie predmetov, p. na sklo, jednoručná celogumená p.; p. na struky (kráv); prísavkový* príd.: *p. držiak, p. zdvihák, p-á lišta; p-á technológia*

Matej Považaj

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300